

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра дошкільної педагогіки і психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Тема: ФОРМУВАННЯ РОВЕСНИЦЬКИХ ВЗАЄМИН У СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ НА ЗАСАДАХ СОЦІОІГРОВОЇ ПЕДАГОГІКИ

Виконала:

Марченко Евеліна Петрівна,
магістрантка спеціальності
12 Дошкільна освіта
ОПП Дошкільна освіта

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор
Л. В. Артемова

Допущено до захисту
"26" листопада 2021р.

Завідувач кафедри

_____ Л.П. Загородня
(підпис) (ініціали, прізвище)

Дата захисту: «24» грудня 2021 р.

Оцінка _____
Підписи членів ЕК:

Глухів 2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РОВЕСНИЦЬКИХ ВЗАЄМИН У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми ровесницьких взаємин у дошкільному віці	7
1.2. Сутність і застосування соціоігрової педагогіки у формуванні ровесницьких взаємин у дошкільників	11
1.3. Мовленнєвий розвиток дитини як вагомий складник формування ровесницьких взаємин	24
1.4. Педагогічні умови формування ровесницьких взаємин у старших дошкільників	34
Висновки до 1 розділу	41
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ РОВЕСНИЦЬКИХ ВЗАЄМИН У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ НА ЗАСАДАХ СОЦІОІГРОВОЇ ПЕДАГОГІКИ	42
2.1. Виявлення рівнів сформованості ровесницьких взаємин у дітей старшого дошкільного віку	42
2.2. Реалізація педагогічних умов формування ровесницьких взаємин у старших дошкільників на засадах соціоігрової педагогіки	63
2.3. Результати перевірки педагогічних умов формування ровесницьких взаємин у старших дошкільників на засадах соціоігрової педагогіки	74
Рекомендації вихователям щодо формування ровесницьких взаємин у старших дошкільників засобом соціоігрової педагогіки	84
Висновки до 2 розділу	846
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	888
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	9191
ДОДАТКИ	955
Додаток А	955
Додаток Б	988
Додаток В	999
Додаток Д	100100
Додаток Е	101101
Додаток Ж	1022
Додаток З	1177

ВСТУП

Сьогодні освітня робота з дітьми в дошкільних закладах спрямована на забезпечення умов, які надають дитині широкі можливості для самостійних дій з освоєння навколишнього світу. З огляду на такий підхід особливого значення набуває проблема взаємодії дітей із ровесниками та дорослими.

Особливо актуальною проблемою вітчизняної дошкільної педагогіки є формування в майбутніх учнів гуманних взаємовідносин з людьми, які їх оточують, що передбачають дружнє співробітництво, взаємоповагу, піклування один про одного, взаємодопомогу. Становлення таких взаємин відбувається передусім завдяки перебуванню в дитячому співтоваристві, яке, за твердженням Ю. Лотмана, починаючи зі старшого дошкільного віку суттєво впливає на процес соціалізації хлопчиків та дівчаток.

У Базовому компоненті дошкільної освіти України (Освітній напрям «Дитина в соціумі») наголошено на необхідності усвідомлення дитиною своєї ролі в групі однолітків, необхідності дотримання соціальних норм, виявлення поваги до прав і свобод людини. Дошкільник має ідентифікувати себе та діяти в дитячому колективі відповідно до соціальної ролі, звертатися по допомогу до однолітків та знайомих та надавати їй, вміти отримувати задоволення від надання допомоги іншим, використовувати навички порозуміння, домовленості з однолітками в конфліктних ситуаціях, брати участь у прийнятті рішень щодо особистих питань та життя колективу.

З вищезазначеного випливає необхідність навчання старших дошкільників правил спілкування, розвитку комунікативних здібностей. У зв'язку з цим актуалізується завдання створення педагогічних умов для розвитку в старших дошкільників комунікативних здібностей.

Розкриттю психологічних особливостей спілкування старших дошкільників присвячені дослідження Б.Г. Ананьєва, Н.В. Кузьміної, В.С. Мухіної, Р.С. Немова, В.Н. Мясичева. Старший дошкільний вік визначається

авторами як важливий етап соціалізації та розвитку комунікативних здібностей дитини.

Проблемам формування ровесницьких відносин старших дошкільників присвячено низку досліджень останніх десятиліть, серед яких роботи Н. В. Гавриш, Н.В. Ключової, Ю.В. Касаткіна, Л.І. Лежневої, Р.В. Овчарової, Н.В. Пилипко, А.І. Шемшуриної, А.А. Шустова, Н.В. Щиголева та ін. В якості основних засобів формування ровесницьких відносин старших дошкільників автори використовують комунікативні ігри, бесіди, ігрові завдання.

Актуальність нашої роботи полягає в тому, що на сьогодні питанням розвитку ровесницьких взаємин присвячені численні праці психологічного спрямування, розглянуті вище, однак у зазначених недостатньо розглянуті методи, засоби, прийоми, спрямовані на розвиток ровесницьких відносин у дітей старшого дошкільного віку. Недостатність теоретичної і практичної розробленості проблеми зумовили вибір теми дослідження «Формування ровесницьких взаємин у старших дошкільників на засадах соціоігрової педагогіки».

Об'єктом дослідження є процес формування ровесницьких взаємин у старшому дошкільному віці.

Предмет дослідження – умови використання методів і прийомів соціоігрової педагогіки під час формування ровесницьких взаємин в дітей старшого дошкільного віку.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування й експериментальна перевірка педагогічних умов використання методів і прийомів соціоігрової педагогіки під час формування ровесницьких взаємин у дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: формування ровесницьких взаємин у старших дошкільників буде успішнішим, якщо реалізуються такі умови:

- урахування рівнів сформованості ровесницьких взаємин у дітей старшого дошкільного віку;

- використання ігрового підходу, що забезпечує підвищення рівня мовного розвитку дітей старшого дошкільного віку;
- використання прийомів соціоігрової педагогіки, спрямованих на розвиток здатності дошкільника вирішувати мовними засобами ті чи інші комунікативні завдання в різних ситуаціях спілкування.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Проаналізувати психолого-педагогічні дослідження з проблеми формування ровесницьких взаємин у дошкільному віці.
2. Виявити рівні сформованості ровесницьких взаємин у старших дошкільників.
3. Схарактеризувати педагогічні умови формування ровесницьких взаємин у старших дошкільників.
4. Перевірити ефективність педагогічних умов формування ровесницьких взаємин у старших дошкільників і дати практичні рекомендації вихователям.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань та перевірки гіпотези ми використали такі методи:

– *теоретичні*: аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури, який сприяв виявленню, узагальненню та систематизації різних аспектів досліджуваної проблеми;

– *емпіричні*: педагогічне спостереження, анкетування вихователів, бесіди з дітьми, систематизація результатів досліджень.

Теоретичну базу дослідження склали роботи А. А. Бондаренка [6], Л. О. Варзацької [10], Т. А. Ладиженської [16], М. Р. Львова [18], присвячені питанням розвитку ровесницьких взаємин старших дошкільників.

Теоретична значущість дослідження полягає в розробленні критеріїв, показників і рівнів сформованості ровесницьких взаємин у старших дошкільників, обґрунтуванні педагогічних умов формування ровесницьких взаємин у дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні системи роботи з використання соціоігрової педагогіки в процесі формування

ровесницьких взаємин у старших дошкільників відповідно до виокремлених і схарактеризованих педагогічних умов та методичних рекомендацій для вихователів щодо формування й розвитку ровесницьких взаємин дітей старшого дошкільного віку.

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (50 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 129 сторінок, з яких 88 сторінок – основний текст. У роботі наведено 5 рисунків, 9 таблиць та 7 додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РОВЕСНИЦЬКИХ ВЗАЄМИН У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми ровесницьких взаємин у дошкільному віці

Сучасні дослідження доводять, що для розвитку особистості визначальним є дошкільне дитинство, оскільки в цей період життя відбувається соціалізація, розвиток природніх задатків та нахилів, формування основ психічного і фізичного здоров'я.

Вивчення законодавчої бази дошкільної освіти, дозволяє зацентувати увагу на основну мету розвитку дітей дошкільного віку визначену Законом України «Про освіту», а саме «всебічний розвиток дитини як особистості, полягає в розвиненні її таланту, розумових та інтелектуальних здібностей, а також у збагаченні культурного потенціалу народу. Важливу роль для досягнення цієї мети відведено мовленнєвому розвитку. Автори визначають старший дошкільний вік важливим етапом соціалізації дитини. Психологами зазначено, що у віці до 6-7 років у зростаючій людині закладаються і проявляються до 70% її особистісних якостей. За період початкового навчання розкриваються здібності зростаючої людини, закладається ядро її особистості. Добре всім відомо, що все засвоєне дитиною в цьому віці, залишається на все життя. В психології доведено, що навчання це провідна причина психічного розвитку [18, с.75].

Є.В. Руденский стверджує, що досвід спілкування займає важливу роль в структурі комунікативної компетентності особистості. З одного боку, він є індивідуальним, оскільки базується на індивідуальних комунікативних здібностях, а також психологічних подіях, які пов'язані зі спілкуванням у житті особистості, з іншого – соціальним включаючи в себе норми і цінності культури [41].

Важливим фактором становлення особистості дитини-дошкільника є гармонійні відносини в системах «дитина-дитина», «дитина-діти». Взаємодія з ровесниками формує у дітей критичність до «думок, слів, вчинків, їх незалежність від чужих суджень, бажань» [11].

У дошкільному віці вперше складається суспільна думка та виникає явище конформності, діти починають прислухатися до думки ровесників і підкорятися думці більшості, навіть, якщо вона суперечить їх власним враженням і знанням.. У ході міжособистісних відносин виробляються «навички соціальної взаємодії, розширюється уявлення по власну особистість» [20].

Група однолітків для дитини дошкільного віку є першою інстанцією, яка дозволяє їй формувати власні погляди поза сферою контролю дорослих і зіставляти соціальні орієнтири дорослих та однолітків. Це форма ігрової взаємодії, де дитина набуває форм солідарності та зразків партнерської взаємодії.

Груповий вплив є одним із «найперспективніших чинників впливу на соціальне становлення дитини, її соціальну поведінку, вміння відгукуватися на потреби інших людей» [6].

Дитяче співтовариство, що формується через статево-вікове розшарування суспільства вже на ранніх етапах соціогенезу є носієм дитячої субкультури. Воно є значущим чинником «не лише соціалізації, а й процесу інкультурації, під час якого індивід засвоює притаманні культурі світорозуміння й поведінку, у результаті чого формується його когнітивна, емоційна й поведінкова подібність із представниками даної культури й відмінність від носіїв інших культур» [12].

Спілкування з однолітками виявляється важливим «каналом інформації», через який транслюється дитяча субкультура. З одного боку, вона «репрезентує й трансформує кожному новому поколінню дітей соціально-культурні здобутки нації та людства в цілому (фольклор, гумор, мову, естетичні та релігійні

уявлення, моральні норми тощо), з іншого – у дитячій субкультурі відбивається все, що створюється самою спільнотою дітей у кожній конкретній ситуації» [1].

«Включення в суспільство однолітків розширює можливості самоствердження дитини, дає їй нові ролі й критерії самооцінки» [3]. У процесі формування у дитини уявлень про свої можливості досвід її спілкування з ровесниками є для неї, у першу чергу, контекстом для порівняння з «подібними собі істотами» [6] та основою для «набуття основних навичок колективного життя; є засобом обміну оцінними механізмами, завдяки яким вона отримує можливість бачити себе очима своїх ровесників» [6].

Важливу роль відіграють взаємини з однолітками у процесі соціалізації дитини. Завдяки групі ровесників вона «залучається до культури певного суспільства, унаслідок ідентифікації себе з групою та сприйняття домінуючих у ній поглядів, відбувається засвоєння певних правил, норм, цінностей, формується світогляд» [21]. Необхідною умовою спілкування та встановлення міжособистісних взаємин дошкільників є «наявність у них комунікативної потреби» [4].

Наголошує, що саме завдяки досвіду спілкування з іншими дітьми формуються моральні якості юної особистості, насамперед ті, що визначають її ставлення до людей. Цьому сприяють сталий склад групи протягом кількох років, усталеність педагогічних вимог, які «спрямовують і координують взаємини, щоденне спілкування та спільна діяльність дошкільників» [22]. У згуртованому колективі, який живе змістовним і повноцінним життям, діти набувають «позитивного соціального досвіду взаємодії, проймаються спільними почуттями і переживаннями ще задовго до того, як починають усвідомлювати високі моральні принципи» [2].

Значною кількістю досліджень доведено (Л.В. Артемова, Я.Л. Коломинський, В.С. Мухіна, О.О. Смирнова, Є.В. Суботський, Т.О. Репіна, А.А. Рояк та ін.), спілкування з ровесниками «продуктивніше у плані формування особистості дитини, ніж спілкування з дорослими; саме в другій сфері формуються такі риси її особистості, як доброта, відкритість, готовність

до співробітництва» [25]. У таких взаєминах дошкільник частіше, ніж з дорослими, демонструє альтруїстичну поведінку, але в той же час адресує ровеснику й антагоністичну поведінку, стає «більш агресивною і вимогливою до нього» [21]. Дитина вчиться «узгоджувати свої дії з діями інших дітей, застосовувати на практиці в іграх і в реальному житті спілкуючись з товаришами норми поведінки; виробляє комунікативні уміння та навички, використовує і перевіряє дієвість засвоєних нею у спілкуванні з дорослим способів діяльності і норм людських взаємин» [32].

Оскільки дошкільний вік – перша та важлива ланка формування особистості, то досвід взаємодії та реалізації себе, отриманий у цьому віці, визначатиме її подальший розвиток. Однак, достатньо часто між дітьми виникають «конфліктні взаємини, прояви неприязного ставлення – грубість, байдужість, приниження гідності інших, заздрощі, неухважність, жорстокість, нетерпимість, тощо» [10]. Спостерігається несформованість таких умінь, як домовлятися, поступатися, враховувати думку інших, а своє незадоволення вони можуть виявляти у вигляді фізичної або вербальної агресії. Здатність «словесно переконувати у правильності своєї точки зору притаманна небагатьом дітям» [5].

Зі вступом до ЗДО змінюються умови життєдіяльності дитини. З'являється багато нових захоплень, що підвищують її рівень розвитку в своїх очах і очах оточуючих. Більшою мірою дружба і приятелювання старших дошкільників сконцентровані на груповій активності, ніж на індивідуальній.

Період дошкільного виховання старших дошкільників супроводжується активним упровадженням традиційно сформованого різного типу поведінки хлопчиків і дівчаток. Особливості гендерної соціалізації дітей сприяють на формування певних внутрішніх станів, які ускладнюються їхньою особистісною самореалізацією і професійним визначенням в подальшому. Оскільки ЗДО є провідником гендерної соціалізації дошкільників, то нагальною потребою постає зміна змісту навчального матеріалу, дидактичних і виховних настанов у процесі спілкування вихователя й дошкільників з традиційної на

гендерно-чутливу систему організації світосприйняття хлопчиками й дівчатками, розвитку їхньої гендерної свідомості [27].

Гендерна соціалізація дітей старшого дошкільного віку відображається в їхній поведінці, яку хлопчики і дівчатка будують, спираючись на статево-рольові стереотипи. Статево-рольовий стереотип розповсюджений і достатньо вивчений різновид соціальних стереотипів, заснований на прийнятих у суспільстві уявленнях про маскулінність-фемінінність статей та їхню ієрархію. Маскулінними характеристиками є готовність до самореалізації, лідерства, творчості, перевага авторитету, сили, розуму і здорового глузду; для фемінінних характеристик переважними є здатність реалізувати себе в заміжжі, дітях, її переважні риси – комунікабельність, ніжність, турбота, материнська ласка та ін.

Отже, аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволяє зробити висновок про те, що однією з важливих умов особистісного розвитку дитини дошкільного віку є її спілкування та взаємини з ровесниками. У ході цієї взаємодії вона вчиться жити в колективі, у неї складаються можливості налагоджувати контакти з рівними їй людьми і будувати з ними взаємини на рівних

1.2. Сутність і застосування соціоігрової педагогіки у формуванні ровесницьких взаємин у дошкільників

Провідний вид діяльності дитини дошкільного віку – предметна та ігрова діяльність, тому необхідно проаналізувати умови для повноцінного вияву цих видів діяльності. Однією з найважливіших умов ефективності вищезазначеного процесу є створення відповідного середовища, у якому можливе успішне формування ровесницьких взаємин.

Під час наукових досліджень В. Андреев запропонував типологію середовищ в освіті за такими ознаками: за впровадженням нововведень (традиційне і творчо-інноваційне); за видами діяльності (ігрове, навчальне,

професійне, комунікативне); за особливостями оточення (природне, соціальне, інформаційно-освітнє, віртуальне); за специфікою впливу на особистість (здоров'язбережувальне, розвивальне, виховне і рефлексивне) [1].

Під час нашого дослідження ми будемо аналізувати середовище за специфікою впливу на особистість – розвивальне, а за видом діяльності – ігрове. Ігрова і предметна діяльність у дошкільному дитинстві тісно переплітаються, тож в сучасній науковій літературі зустрічаємо поняття «розвивальне середовище», «ігрове середовище», «предметне середовище». Ці поняття досить між собою пов'язані, тому науковці часто поєднують їх в одну дефініцію: предметно-розвивальне, предметно-ігрове, розвивально-ігрове середовище. Предметно-ігрове середовище стане розвивальним в тому випадку, якщо у дітей розширюється і поглиблюється мислення, увага, пам'ять, мова та загальний досвід.

Видатний педагог М. Монтесорі залишила за собою безцінний досвід щодо створення предметного розвиваючого середовища. Без відповідного середовища немає конструктивної діяльності дитини, писала М. Монтесорі. «Оточення дитини – це не просто поєднання предметів для ігор або якогось їх застосування, оточення мусить мати цілісну форму (образ) і орієнтуватись на цілісне сприйняття дитини, а не на суму його можливостей» [11].

На думку М. Монтесорі, від народження в дитині закладаються певні життєві сили і творчі здібності, які потрібно розвивати природним чином – в цьому полягає суть її основного принципу виховання. Видатна дослідниця вважає, що у середовищі має бути «визначена (окреслена) незавершеність, але не безформність». Використовуються цілеспрямовано та спонукають до роздумів дидактичні та розвивальні матеріали, які займають особливе місце у предметно- ігровому середовищі.

Структура Монтесорі-матеріалів побудована таким чином, щоб вони логічно і послідовно сприяли сенсорному розвитку дитини, який, з одного боку забезпечується отриманням уявлень про довкілля, а з іншого – закладається підґрунтя загального розумового розвитку.

Під час дослідження про вплив середовища на розвиток дитини, Р. Штайнер визначає його як «фізичне середовище», у якому чинне місце посідає розвиваюча іграшка. Дослідник вважав, що логічно «продумані та сфабриковані інтелектуальною цивілізацією» іграшки дитині не потрібні. Матеріал для іграшок має бути природним та виготовляти їх власноруч. За допомогою цих іграшок розвивається фантазія, уява, творчість малюків, не нав'язуючи їм готові образи.

С. Френе зазначав, що доквілля для дитини є важливою умовою ефективної підготовки її до майбутнього самостійного життя, а також середовище повинно бути організоване так, щоб спонукати дитину до виконання активних дій відповідно до її життєвого ритму, фізичних та психічних можливостей [11].

Видатний український педагог С. Русова наголошувала на значенні організації середовища для розвитку дитини: «... навкруги в дитячому садку мусить бути усе рідне, що нагадує знайомі хатні обставини з найкращого боку; мусить лунати рідне слово, рідна музика й поезія» [42, с. 39]. С. Русова наголошує, на тому, що таке середовище має бути комфортним для дитини, містити цікаву і доступну для сприйняття дитиною інформації, ознайомлювати їх з соціально-культурним життям, будуватися на національному матеріалі.

При облаштуванні приміщення в дитячому садку, С. Русова радила педагогам врахувати потреби та інтереси дітей, їхні побажання: «придивляйтесь до цих обставин дитячими очима, де самі діти почувають себе найкраще, такі обставини і належить утворити» [42, с. 39]. Крім того, педагог зазначала, що дитячий садок повинен закладатися на основі того осередку, серед якого він постає, на нього відповідно впливатимуть клімат, раса, нація, економічні і культурні умови його оточення: «Кожна місцевість має свою природу, дарунками якої люди користуються задля своїх потреб» [42, с. 97].

В основу принципу сезонності педагог покладає організацію природного середовища. У своїй праці «У дитячому садку» С. Русова радила всі матеріали доквілля подавати згідно з порами року, тематично [42, с. 188–

200]. Як вважала С. Русова, потрібно було так організувати роботу, щоб одна тема пройшла крізь різноманітні види діяльності дітей. Для неї, природа була найважливішим джерелом знань дитини, а також засіб формування морально-етичних і естетичних якостей.

Дитячий садок є початком соціального життя дітей, тож виходячи з цього треба ставити його в близький зв'язок з національним життям. «Справу дошкільного виховання ми розглядаємо, - зазначає С. Русова, - в найближчому зв'язку з усіма умовами життя, не тільки родини дитини, а і того народу, до якого вона належить, якому самою долею призначено дитині служити, чії національні риси відбиваються на здібностях дитини, її нахилах, її вдачі» [42, с. 159].

Щодо особливостей сприймання дітьми дошкільного віку навколишнього світу, С. Русова зазначала, що дітям важко зосереджуватись і довгий час утримувати увагу на чомусь одному: «їх цікавість перебігає з одного предмета на інший і треба йти за ними, а не вести за собою або програмою» [42, с. 225]. Головна умова створення предметно-ігрового середовища – облаштування в дитячому садку осередків з достатньою кількістю «речей» для діяльності з ними.

Отже, предметно-розвивальне середовище – це сукупність умов, які забезпечують всебічний розвиток дитини; це система матеріальних об'єктів їхньої діяльності [6].

До ігрового предметно-розвивального середовища входить: ігрове поле, ігрове устаткування, іграшки, ігрова атрибутика різного роду, ігрові матеріали, необхідні для ігрової діяльності дітей. Усі вищезазначені засоби знаходяться, зазвичай в груповій кімнаті, ігровому залі, на майданчику дитячого садка. На думку деяких вчених, до поняття «розвиваюче предметно-ігрове середовище» потрібно включати стосунки, які складаються в дитини з дорослими.

Для того щоб створити таке середовище, вихователям варто знати функціональні можливості ігрового матеріалу, а також вміти формувати ігротеку групи, розподіляти її на куточки (центри, зони). Іграшки мають

відповідати вікові дітей, характеру їхньої діяльності, ігрові набори повинні бути правильно укомплектовані. Вихователю обов'язково потрібно уміти створювати умови для ігрової діяльності дітей, які сприятимуть розвитку їхніх пізнавальних процесів.

Під час дослідження педагогічних чинників розвивально-ігрового предметного середовища, Л. Лохвицька визначила основні завдання і можливості: здійснювати виховання і навчання, орієнтуючись на конкретну особистість; об'єднувати дітей у групи за здібностями й інтересами; через різноманітні матеріали, посібники, атрибути тощо заохочувати дошкільників до досліджень, випробовування власних ідей; забезпечувати гармонійні зв'язки між дитиною і навколишнім світом; заохочувати дітей до різних видів діяльності; розвивати здатність дітей здійснювати вибір; сприяти розвитку світосприйняття [32].

Складники такого середовища це: природні, соціальні та культурні компоненти; праці художників, проектувальників, конструкторів, майстрів-оздоблювачів (твори мистецтва, меблі, інструменти, предмети, вироби прикладного мистецтва, посібники, іграшки); продукти діяльності дорослих для дітей – персоналу закладу дошкільної освіти та батьків (виставки, оформлення інтер'єру, посібники тощо); вироби дітей (малюнки, аплікації, ліплення, саморобки та ін.) [10].

З-поміж основних вимог до облаштування середовища, вчені визначають наступні: усі іграшки, матеріали, атрибути, предмети-замінники об'єднуються за функціональними ознаками відповідно до різних видів предметно-ігрової діяльності дітей (рухової, образотворчої, сюжетної тощо); більшість дидактичних матеріалів, іграшок, картинок повинні використовуватися з різною метою, варіативно; усі іграшки, незалежно від їхньої класифікації, групуються згідно своїх розмірів так, щоб відповідати одна одній, зросту дітей і предметному осередку, у якому граються діти; поєднання знайомих для дитини складників середовища з новими, які забезпечують пізнавальний розвиток дошкільників; різноманітна тематика інформативності середовища (наприклад,

від приготування ляльці їжі до її лікування); забезпечення динаміки й мобільності середовища, в якому в дитини розвивається вміння активно співпрацювати з цим середовищем. Також воно сприяє активності дитини і розвитку в неї свободи (вільне пересування у межах визначеного простору) [8].

Л. Лохвицька зазначила, що для вдало організованого розвивального середовища для дітей дошкільного віку, педагоги повинні враховувати такі основні принципи: взаємодії; активності, самостійності й творчості; динамічності; вільного центрування; емоційного комфорту; естетичності в підборі іграшок, матеріалів й атрибутів; зв'язку з реальним життям; урахування вікових особливостей дітей; поступового ускладнення наповнення середовища; права вибору діяльності [32, с.160].

Головними умовами в організації розвивального предметного середовища є: створення повноцінного всебічного розвитку дітей; реалізація програмового змісту навчально-виховної роботи; опора на особистісну орієнтовану модель взаємодії між педагогом і дітьми; забезпечення інтересів дитини, задоволення її природних нахилів і потреб; наповнення новизною розвивального характеру довкілля, забезпечення складових елементів та їхня варіативність.

Гра розглядається як форма діяльності в умовних ситуаціях, що спрямована на відтворення та засвоєння суспільного досвіду, що занотований у соціально устанавлених способах виконання предметних дій, в предметах науки і культури. Ігрова діяльність визначається як особливий вид суспільної практики в якій відтворюються норми людського життя та діяльності, підпорядкування яким забезпечує пізнання та засвоєння предметної та соціальної дійсності, інтелектуальний, моральний та емоційний розвиток особистості.

Гра – це особлива і характерна форма активності дитини, за допомогою якої вона навчається і здобуває досвід. Гра спонукає дитину до найвищих емоційних переживань і активізує її найглибшим чином. Гра сприймається як процес розвитку, який спрямований характерним чином на формування спостережливості, уяви, понять і навичок.

Як всім відомо, провідним видом діяльності дітей дошкільного віку є предметна та ігрова діяльність, важливо проаналізувати умови, які є необхідними для повноцінного вияву цих видів діяльності. Одна з головних умов ефективності вищезазначеного процесу є створення відповідного середовища.

У психологічному словнику гру визначено як форму діяльності в умовних ситуаціях, що направлена на відтворення та засвоєння суспільного досвіду в предметах науки і культури [40, с. 127]. Гра відображає норми людського життя та діяльності, підпорядковуючись яким забезпечується пізнання та засвоєння предметної та соціальної дійсності, моральний, інтелектуальний та емоційний розвиток особистості.

Більшості ігор притаманні наступні риси:

- самостійна розвиваюча діяльність, що забезпечує вибір кожною дитиною діяльності, заради задоволення від самого процесу, а не лише від результату (процедурне задоволення);
- творчий, зазвичай імпровізований активний характер такої діяльності («поле творчості»);
- емоційна піднесеність діяльності, суперництво, змагальність, конкуренція («емоційне напруження»);
- наявність прямих або непрямих правил, що відображають зміст гри, логічну та тимчасову послідовність її розвитку.

Ще у двадцятих роках минулого століття Л. С. Виготський звернув увагу на зміну змісту і динаміки дитячої гри. Вчений зазначив, що гра є доцільна і розумна, планомірна, соціально-координована, підпорядкована відомими правилами система поведінки або витрата енергії. Цим вона виявляє свою повну аналогію з трудовою витратою енергії дорослою людиною, ознаки якої цілковито збігаються з ознаками гри, за винятком тільки результатів. Таким чином, при всій об'єктивній різниці, яка існує між грою і працею, яка дозволяла навіть вважати їх полярно-протилежними один одному, психологічна природа їх абсолютно збігається. Це свідчить про те, що гра це природна форма праці

дитини, властива для неї форма діяльності, підготовка до майбутнього життя. Діти завжди грають, але їхні ігри мають великий сенс. Ігри точно відповідають їх віку та інтересам і включають в себе такі елементи, які ведуть до вироблення потрібних умінь та навичок [12, с. 38].

Навчання в дидактичній грі – характерна форма навчальної діяльності в дошкільному віці. Форми ігрової діяльності роблять значення речей більш зрозумілими для дитини. Під час гри дитина прирівнює до себе значення даних речей.

Ж. Піаже у своїй теорії розвитку доводив що існують два процеси, які вважав ґрунтовними для всього органічного розвитку: асиміляція та акомодация. Ці процеси взаємодоповнюють і перетікають один в одного. Асиміляція відноситься до будь-якого процесу, коли організм перетворює отриману інформацію в частину власних знань. Акомодация означає будь-яке пристосування організму по відношенню до оточуючого світу, щоб засвоїти (асимілювати) інформацію. Інтелектуальний розвиток відбувається завдяки довготривалій, активній взаємодії асиміляції і акомодации. Розумове пристосування має місце, коли ці два процеси урівноважують один одного. Результатом цього є наслідування. Чиста асиміляція спостерігається під час гри, яка змінює отриману інформацію відповідно до індивідуальних потреб. Гра і наслідування є частиною інтегрального розвитку мислення і, відповідно, проходять через ті самі стадії розвитку [39].

У дітей віком від 2 до 7-8 років, такі досягнення повторюються в умовному і вербальному плані. Починаючи від простої можливості уявляти відсутні об'єкти, дитина навчається символізувати цілі класи об'єктів і відношення між ними. Але вона ще не може розглядати їх віддалено. Цей «егоцентризм» є наслідком вимушеної уваги тільки до одного аспекту події. Логічне мислення стає неможливим, оскільки воно передбачає здатність повертатися до складових частин причинно-наслідкового ланцюжка і бачити їхню взаємозалежність з різних точок зору. На цьому етапі дитина не має змоги групувати об'єкти на основі їх загальних характеристик. Вона класифікує

«синкретично», зіставляючи один предмет з іншим, тому що в кожному з них щось привертає її увагу.

Саме символічна гра або гра-уява характеризує період образного мислення у віці від 2 до 7 років. Насамперед мислення виступає як замінюючі дії, які належать до пізнього сенсомоторного періоду розвитку. Дії, які застосовуються щодо одного предмету, переносяться на його замітник. За словами вченого Ж. Піаже, уява – це результат пристосування до відсутнього об'єкту [39]. Прояв його без закінчених очевидних рухів є основою уяви. На початковому етапі ці інтеріоризовані дії заміщують об'єкт його символом, пізніше вони діють як знаки, що вказують або визначають об'єкт. Мова – це соціально обмежений набір знаків-слів, який допомагає цьому процесу, але не визначає його.

Символічні ігри-уяви мають таку саму функцію в розвитку образного мислення, як і практична гра в сенсомоторний період. Однак своєрідність дитячої гри розвивається з особливостей процесу дитячого інтелектуального розвитку на цій стадії, з її егоцентричної позиції і вияву індивідуального характеру образів і символів, якими вона користується. В цей час рольова гра стає більш складною і організованою. Накопичуючи знання про фізичне і соціальне середовище, дитина починає більш точно відтворювати реальність. Гра все ширше включає сенсомоторну і мисленнєву діяльність, щоб стати більш конструктивною і наближеною до реальності. В цей час дитина більш соціально адаптується, і вона використовує менш деформовані замітники реальності.

Отже, можна виокремити три фази гри, які дещо різняться між собою: дослідження, як реакція на відносно нові види стимулів; маніпулятивна гра, яка безпосередньо реалізовує будь-які необхідні зміни, і повторення, або повторення з внесенням змін. Остання ж необхідна, щоб об'єднувати новий досвід з іншими навичками та вміннями. Це досягається через використання попереднього досвіду, умінь та навичок. Вік впливає на характер і частоту гри.

Дивлячись на те, коли дитина стає здатною до спрямованих дій, спроможною змінювати середовище її оточення, вона все більше і більше грає.

За класифікацією А. С. Шмакова, гра виконує такі найважливіші функції:

- функція соціалізації;
- функція міжнаціональної комунікації;
- функція самореалізації дитини у грі як «полігоні людської практики»;
- комунікативна функція гри яскраво ілюструє той факт, що гра – діяльність комунікативна, що дозволяє дитині ввійти в реальний контекст складних людських комунікацій;
- діагностична;
- терапевтична; функція корекції;
- розважальна [40, с. 97].

Гра за своєю природою дуже схожа до реальних життєвих ситуацій, а іноді й невіддільна від них. Завдяки дихотомії – вигаданій проблемі і реальним зусиллям, спрямованим на її вирішення – гра дозволяє моделювати соціокультурний контекст, розігрувати різні варіанти поведінки, виправляти їх і потім знову розігрувати.

Гра націлена на групову активність, що цілком відповідає запитам сучасної методики. Вона також легко перетворюється в різні форми індивідуальної активності, таким чином даючи можливість кожній дитині спробувати себе в тій чи іншій ролі і проявити індивідуальні здібності.

Завдяки знаковій природі у грі можна створювати необмежену кількість вигаданих ситуацій, проблем, історій, конфліктів – все, що вимагає вербальної і невербальної активності, і те що потрібно для розвитку навичок міжкультурної комунікації. Комунікативна природа гри також надає можливості для розвитку комунікативних навичок. Необхідність в коментарях своїх і чужих дій, взаємодіяти в межах групи, заперечувати, домовлятися, формулювати свою думку служить базою для розвитку мовленнєвих умінь та навичок спілкування, що необхідно для ініціації та підтримки міжкультурного діалогу.

Перевагою гри над іншими засобами навчання є те, що вона здатна забезпечити не тільки індивідуальну, а й парну, групову та колективну форму роботи на занятті, це дозволяє кожному, кого навчають найбільш ефективно використовувати навчальний час.

Гра допомагає орієнтуватися в реальних життєвих ситуаціях, інсценізуючи їх неодноразово у своєму вигаданому світі, дає психологічну стійкість, знімає рівень тривожності, виробляє активне ставлення до життя і цілеспрямованість у виконанні поставленої мети. Таким чином, можна сказати, що технологія ігрових методів навчання націлена на те, щоб навчити дітей усвідомлювати мотиви свого учіння, своєї поведінки в світі і в житті, тобто генерувати програми і цілі власної самостійної діяльності та передбачити її найближчі результати.

В ігрову діяльність закладено величезний освітній і виховний потенціал. Беручи участь в ігровій діяльності, діти дошкільного віку отримують різноманітні знання про явища і предмети навколишньої дійсності. Гра сприяє розвитку спостережливості дітей, здатності розрізняти окремі властивості предметів, виявляти їх істотні ознаки. Таким чином, ігрова діяльність справляє суттєвий вплив на розумовий розвиток дошкільнят, удосконалюючи їх увагу, творчу уяву, мислення, активізує пізнавальну діяльність вихованців закладів дошкільної освіти.

Проаналізувавши наукову літературу, можна дійти висновку, що проблема динаміки пізнавального розвитку нерозривно пов'язана із проблемою створення психолого-педагогічних умов, що сприяють розвитку пізнавальної активності дошкільників.

Дошкільний період – це вік інтенсивного розвитку пізнавальних процесів, допитливості, активного орієнтування в навколишньому просторі і пізнавальної спрямованості.

З метою вирішення певних освітніх завдань важливо використовувати і спрямовувати дитячу потребу в ігровій діяльності і бажання грати. Гра, яка включена в цілісний педагогічний процес, буде засобом виховання і навчання.

Педагог керує ігровою діяльністю, організовує життя дітей в грі, тим самим впливаючи на всі сторони розвитку особистості вихованця: на свідомість, на волю, на почуття і на поведінку в цілому.

Розуміння діяльності дорослих формується у дитини завдяки освоєнню дій з предметами і порівняння їх з діями дорослого. Тому дитина дошкільного віку підходить до «відкриття» світу дорослих, опановує пізнавальною активністю.

Вчений Луї де Бройль наголошував, що ігрова діяльність має багато спільних елементів з роботою науковця. В ігровій діяльності спочатку привертає увагу поставлена задача і труднощі, які необхідно подолати, а потім виникає радість відкриття і відчуття подоланої перешкоди. Тому важливо використовувати ігрову діяльність у розвитку пізнавальної активності вихованців дошкільних закладів.

З метою розвинути розумову активність дітей дошкільного віку частіше за все доводиться звертатися до використання такого ігрового середовища, де дитина могла б максимально легко провести засвоєння необхідних знань, умінь та навичок.

Розвивальне навчання є синтезом елементів пошуку взаємодії на ігровому, пізнавальному, навчальному та пошуковому рівнях. Також необхідним є стимулювання різноманітної самостійної діяльності дошкільника, заохочення його інтересу отримувати знання відносно навколишнього світу.

Перед тим, як проводити розвивальну гру, до неї проводять підготовку, відбирають гру відповідно до поставлених завдань і програми, визначають час проведення гри, місце проведення гри, попередньо відбирають кількість граючих, готують необхідний розвивальний матеріал для обраної гри (іграшки, різні предмети, картинки, природний матеріал тощо), визначають і осмислюють свою роль у грі, готують до гри дітей [11, с. 18].

Пошуковий метод ефективний при створенні освітніх ситуацій, які спонукають дітей до самостійної пошукової діяльності та знаходженню способу виконання завдання шляхом спроб і помилок. Використання пошукового

методу спонукає до активних пошукових дій. Діти самостійно діють шляхом порівняння, зіставлення і досягають потрібного результату.

Репродуктивний метод застосовується під час самостійної діяльності, коли діти опановують механізмом викладання і складання цілого з окремих частин. Наприклад, в складанні цілої фігури з двох різних, несхожих частин (розрізні картинки); скласти і викласти фігури з великою кількістю деталей – сніговик, ялинки, будинок з віконцями; накладення геометричних фігур на малюнок – блоки Дьєнєша.

Використання репродуктивного методу в таких випадках сприяє формуванню в дітей свідомих і довільних дій, пов'язаних з аналітичним процесом пізнання.

Щоб гра повністю вирішувала поставлені в ній завдання, необхідно дотримуватися вимог методики їх проведення.

Серед безлічі шляхів активізації когнітивної активності вихованців дошкільних установ одним з найбільш ефективних є організація розвивальних ігор.

Даному виду ігрової діяльності приділяється велика увага, оскільки вона розвиває когнітивну активність дошкільнят. Дорослий організовує гру цілеспрямовано в навчальних цілях, коли навчання протікає на основі розвивальних та ігрових завдань. У такій грі дошкільник отримує нові знання, узагальнює і закріплює їх. У дітей розвиваються пізнавальні процеси і здібності, вони засвоюють способи розумової діяльності і суспільно вироблені засоби.

Зміст розвивальної гри полягає в тому, що дошкільники вирішують розумові завдання, які запропоновані їм в цікавій ігровій формі, намагаються самостійно знайти рішення, долаючи труднощі, що виникли. Дошкільник сприймає розумову задачу, як ігрову, практичну, це підвищує його розумову і пізнавальну активність. З'являються нові способи засвоєння знань, перебудовується аналітико-синтетична діяльність, відбувається перехід від розгорнутих зовнішніх дій з предметами до дій в умі, в плані уявлень [16].

Вихователь сам повинен підготуватися до гри:

- вивчити і осмислити весь хід гри, своє місце в ігровій діяльності, методи керівництва грою;

- підготувати дітей до гри: збагатити їх знаннями про явища і предмети навколишньої дійсності, необхідних для вирішення ігрової задачі.

1.3. Мовленнєвий розвиток дитини як вагомий складник формування ровесницьких взаємин

Здійснення дитиною ровесницьких взаємин у діяльності стає можливим у зв'язку з освоєнням суб'єктної позиції у процесі планування та здійснення спільної діяльності. Суб'єктність як змістовно-дієва характеристика ровесницьких взаємин проявляється у «відношенні дитини до самого факту спільної діяльності, у процесах сприйняття партнера, у прийнятті рішень, цілепокладанні, цілездійсненні та ін.» [18].

Становлення дитини як суб'єкта ровесницьких взаємин стає можливим при накопиченні відповідного суб'єктного досвіду. Саме суб'єктний досвід зумовлює «усвідомлену, цілеспрямовану, вмілу та координовану зусиллями інших людей позицію дитини стосовно діяльності, тобто забезпечує реалізацію суб'єктної активності (дитина є суб'єктом власної активності)» [22]. Досвід ровесницьких взаємин у такому разі може характеризуватись як суб'єктний.

Ми розглядаємо досвід ровесницьких взаємин як суб'єктивний (придбаний у власній практиці) та суб'єктний досвід взаємодії дитини з іншими учасниками ровесницьких взаємин, що сприяє «об'єднанню зусиль у спільному розв'язанні задачі (проблеми), що передбачає попередній розрахунок на співпрацю» [12]. При розгляді досвіду ровесницьких взаємин як суб'єктного ми визначаємо його як досвід пережитої та переживаної поведінки у спільній діяльності, в якому дитина сама може дати звіт собі про свої можливості, в якій вона хоча б приблизно знає правила спілкування та організації взаємодії з партнером, власного відношення, в якому зафіксовані значущі для неї цінності,

існує певна ієрархія переваг, про які вона «здатна дати собі звіт, що їй потрібно і що вона хоче» [3].

Саме освоєння (формування та актуалізація) досвіду ровесницьких взаємин як суб'єктного опосередковує індивідуальні особливості дитини у постановці та вирішенні завдань, як уявних, так і предметних, а також організацію та зміст регуляторних умінь дитини. Завдяки суб'єктному досвіду ровесницьких взаємин дитина набуває можливості розуміти, чому вона «хоче виконувати роботу разом з однолітком чи однолітками, вибирати партнера, ставити спільні завдання та послідовно добиватися їх успішного вирішення, узгоджуючи свої дії з діями партнера на всіх етапах діяльності» [33].

Накопичуючи досвід ровесницьких взаємин, дитина знаходить здатність здійснювати обдумані, узгоджені дії з партнерами, спрямовані на досягнення спільної мети при спільному взаєморозумінні та взаємопереживанні за результат спільної діяльності. Дитина як суб'єкт ровесницьких взаємин може поетапно будувати взаємодію, виконуючи функції спільного цілепокладання, спільного планування, прийняття узгоджених рішень для «досягнення єдиної з партнером мети, взаємоконтролю та взаємоаналізу, взаємодопомоги, взаємооцінки, спільної презентації загального результату» [24].

Важливим питанням стає виділення компонентів досвіду ровесницьких взаємин. При їх визначенні слід звернути увагу, що будь-яка спільна діяльність дітей є інтегрованою [4].

Ровесницькі взаємини дітей у процесі дитячих видів діяльності забезпечують реалізацію як мінімум двох видів дитячої діяльності, однією з яких є комунікативна.

У ході ровесницьких взаємин кожна дитина реалізує дві позиції:

1) постає як суб'єкт конкретного виду дитячої діяльності (образотворча, конструктивна, трудова, пізнавально-дослідницька та ін.); при цьому вирішуються завдання даної діяльності її специфічними засобами, а результатом є продукт даної діяльності (малюнок, поробка, посаджена квітка,

нова інформація тощо); успішність дій визначається «суб'єктивним досвідом дитини на даному виді дитячої діяльності» [25];

2) постає як суб'єкт спільної діяльності у ситуації реалізації спільної справи; при цьому вирішуються завдання у сфері спілкування (вербального та невербального) та соціальних взаємин (соціальні мотиви та особистісні якості), а результатом є «позитивні взаємини (відношення до справи, до себе, до партнера) та узгоджені дії партнерів щодо загальної справи» [32].

Взаємозв'язок та єдність розглянутих позицій дитини зумовлює інтегрований характер ровесницьких взаємин дітей на кшталт співпраці. З урахуванням вищевикладеного щодо компонентів досвіду ровесницьких взаємин слід звернути увагу до важливості освоєння мотивів, уявлень і умінь, зумовлених особливостями спілкування як специфічної діяльності, і, насамперед, виділенням таких сторін ровесницьких взаємин, як перцептивна, інформативна та інтерактивна. Виділимо ряд значних показників кожної сторони ровесницьких взаємин [18].

Перцептивна сторона ровесницьких взаємин визначає адекватне сприйняття та розуміння партнерами один одного в процесі спілкування та встановлення на цій основі взаєморозуміння. В результаті перцепції дитина може усвідомити те, що «вона є партнером, оцінити рівень взаєморозуміння» [19].

Для встановлення ровесницьких взаємин у перцептивній стороні спілкування важливий емоційний обмін позитивними переживаннями, розвиток емпатійних зв'язків, що проявляється в емоційній чуйності, у допомозі та підтримці партнера. Важливим постає «виділення у спільній діяльності області емоцій та область вирішення завдань» [43].

Соціальна перцепція, що відбувається в ході ровесницьких взаємин, зумовлює емоційну єдність партнерів, появу загального смислового поля взаємодії. На цій основі здійснюється «інформаційний обмін між партнерами, з'являється можливість досягнення спільної мети на основі узгодження, об'єднання, координації спільних зусиль» [14].

Інформативна сторона ровесницьких взаємин визначає отримання інформації про ситуацію спілкування та про партнера, обмін інформацією між ровесниками (ідеями, думками та поглядами), її розуміння, що дозволяє узгоджувати, об'єднувати, координувати спільні зусилля для досягнення мети. Суть інформаційного обміну полягає у отриманні інформації, її збереженні, відтворенні та передачі. Успішність інформаційного обміну пов'язана зі «включенням» різних, адекватних ситуації, каналів сприйняття, розвитком довільності цих процесів, і навіть здатності робити висновки з урахуванням отриманої інформації.

Інтерактивна сторона ровесницьких взаємин визначає організацію обміну діями між учасниками (коментування дій, їх координування, оцінювання інших та ін.), цінностями та смислами (що хочу отримати для себе, що важливо для мене та ін.). Завдяки цьому відбувається вироблення стратегії та координація спільних дій індивідів при організації та виконанні спільної діяльності. Отже, ефективність ровесницьких взаємин дітей визначається сформованістю в дітей умінь, відповідних трьом зазначеним аспектам побудови взаємодії.

У зв'язку з вищевикладеним, Гафитулин Т.М. виділяє у структурі досвіду ровесницьких взаємин такі компоненти: потребово-мотиваційний, емоційно-чуттєвий, когнітивний та поведінковий.

Потребово-мотиваційний компонент виявляється у наявності в дитини бажання здійснювати вирішення завдань саме у спільній (а не індивідуальній) діяльності, в інтересі до іншої дитини як партнера, у прагненні допомогти їй у разі труднощів, в усвідомленні персональної відповідальності за загальний результат, у прояві ініціативи та прагнення довести спільне виконання справи до кінця, виконати роботу добре. Цей компонент відображає первинну орієнтацію дитини до загальнолюдських цінностей, систему її потреб і мотивів у провадженні діяльності з партнером.

Тут представлені потреби виконувати завдання разом з іншою дитиною (цікавіше, швидше, краще результат, можна допомогти один одному та ін.); прояви мотивів вибору партнера (він добре малює, з ним весело, він добрий

тощо); усвідомлення персональної відповідальності за результат як продукт спільної діяльності; прагнення допомогти партнеру у разі труднощів; прояв ініціативи та прагнення довести спільне виконання завдання до кінця, виконати роботу добре. Дані характеристики можуть бути визначені як «показники потребова-мотиваційного компонента» [14].

Емоційно-чуттєвий компонент відображає спектр емоцій та почуттів, які відчуває дитина з приводу ровесницьких взаємин. У якості показників емоційно-чуттєвого компонента можуть бути визначені:

- характер взаємин дитини із партнером у ситуації взаємодії (позитивний, індиферентний, негативний);
- емоційне благополуччя дитини та привабливість дитини як партнера у системі міжособистісних взаємин;
- емоційна єдність із партнером у ситуації взаємодії (емоційний обмін позитивними переживаннями);
- вияв емоційної чуйності в ситуації взаємодії (адекватність емоційного відгуку дітей один до одного при взаємодії на основі правильного «прочитання» емоційних станів учасників взаємодії) [25].

Когнітивний компонент досвіду ровесницьких взаємин відображає початкову соціальну поінформованість дитини щодо прийнятих норм і правил поведінки партнерів, уявлень про соціально прийнятні способи дій та взаємин у ситуаціях співробітництва, про відповідні оцінки вчинків та моральних якостей.

Цей компонент виражається у наявності уявлень:

- про емоційні стани людини, їх причини та необхідність їх «урахування при взаємодії партнерів» [41];
- про правила ровесницьких взаємин у ході співпраці (правила договору, правила роботи над помилками, правила допомоги та ін.);
- про правила мовного етикету (елементарні норми та правила вступу в розмову, підтримання та завершення спілкування та ін.);
- про ознаки спільної діяльності (прийняття мети як єдиної, узгодження дій, взаємодопомога, загальна відповідальність за результат) та її структури

(попереднє обговорення алгоритму спільних дій, їх оптимальний розподіл у просторі та часі; реалізація плану; поточний та підсумковий взаємоконтроль; спільне коригування; спільна презентація результату);

- про моделі співпраці (спільно-індивідуальна, спільно-послідовна, спільно-взаємодіюча) та відповідні алгоритми діяльності;

- про «переваги спільної діяльності та свої можливості як партнера» [18].

Поведінковий компонент досвіду ровесницьких взаємин відображає сукупність дій, що визначають успішність взаємодії партнерів та їх суб'єктність у спільній справі, що реалізується.

Цей компонент виявляється у наявності умінь:

- здійснювати спільне планування майбутньої діяльності з урахуванням прийняття мети як єдиної;

- вести діалог, узгоджувати позиції, думки у ході спільної діяльності (видобувати необхідну інформацію за допомогою питань; викладати свій план дій, вислуховувати план дій партнера та ін.);

- здійснювати доцільну допомогу один одному, дотримуючись правил співробітництва, на основі оцінки можливостей та труднощів партнерів у роботі;

- здійснювати «взаємоконтроль (поточний та підсумковий) на основі усвідомлення персональної відповідальності за загальний результат (правильність та якість виконання завдання)» [21];

- регулювати та коригувати спільні дії щодо реалізації плану на основі аналізу помилок (визначати характер помилок та їх причини);

- досягати «згоди в конфліктних ситуаціях і спірних питаннях (перекладати конфліктну ситуацію в логічний план, вирішувати її через аналіз умов)» [24].

Представлені компоненти досвіду ровесницьких взаємин формуються та виявляються у спільній діяльності, а сформований рівень досвіду співпраці визначає ступінь прояву самостійності дітей у спільній діяльності.

Освоєння дітьми досвіду ровесницьких взаємин відбувається поступово та багато в чому визначається цілеспрямованою роботою педагога з освоєння дітьми позиції суб'єкта взаємодії. У зв'язку з цим важливо визначити та реалізувати відповідні психолого-педагогічні умови.

Нам представляється важливим забезпечення у дитсадку таких психолого-педагогічних умов формування досвіду ровесницьких взаємин дітей 5-7 років [5].

1. Поступове освоєння дітьми ускладнюваних моделей ровесницьких взаємин: «спільно-індивідуальна діяльність; спільно-послідовна діяльність; спільно-взаємодіюча діяльність» [9].

2. Реалізація технології «розвитку навичок ровесницьких взаємин» [13]. Важливим є дотримання етапності в роботі з дітьми, що забезпечує логіку освоєння дітьми компонентів досвіду співробітництва. При цьому повинні поступово зміщуватися акценти «від емоційно-комунікативної сторони взаємодії до дієво-поведінкової складової за поступового ускладнення освітнього змісту» [6].

3. Зміна позиції дорослого при організації спільної діяльності дітей у міру накопичення дітьми досвіду ровесницьких взаємин: спочатку навчальна та коригуюча роль; потім – спрямувальна та координуюча; а в кінці – підтримуюча та стимулююча. Водночас слід звернути увагу, що незалежно від ступеня самостійності дітей педагог має забезпечити при організації спільної діяльності дітей такі алгоритмічні кроки:

- створення у дітей «емоційно-позитивної установки на співпрацю» [25];
- забезпечення засвоєння дітьми-партнерами мети виконання навчального завдання та прийняття її як єдиної;
- організація процесу спільного пошуку (обговорення) дітьми кращого рішення та визначення алгоритму дій;
- організація та управління взаємодією дітей у процесі виконання завдання відповідно до розробленого алгоритму;

- організація презентації результатів спільної діяльності у межах, формах, визначених педагогом;

- підсумовування «думок та підбиття підсумків співробітництва (по продукту діяльності та процесу співробітництва)» [34].

4. Подання дітям навчального змісту заняття як системи завдань продуктивного характеру, розв'язання яких передбачає необхідність ровесницьких взаємин. При цьому важливим є питання вибору справ, які діти захочуть і зможуть здійснювати як спільні. Педагог повинен здійснити конкретизацію завдання, забезпечити його розуміння та прийняття дітьми як загального, і так забезпечити його виконання необхідним матеріалом, щоб діти відчували реальну залежність один від одного, потребували узгодження своїх дій. При визначенні змісту спільної справи важливо врахувати такі вимоги:

- у ньому мають бути втілені взаємини відповідальної залежності;
- діяльність має бути соціально значущою та цікавою для всіх партнерів;
- діяльність має бути емоційно насичена колективними переживаннями, співчуттям невдачам та радістю успіхам партнерів;
- соціальна роль дитини під час виконання справи повинна змінюватися (роль керівника та роль підлеглого та ін.).

5. Використання спеціально створеного дидактичного та стимульного матеріалу, який, по-перше, забезпечує наочну матеріалізовану основу для усвідомленої роботи у мікрогрупі на всіх етапах діяльності (від постановки мети до рефлексії підсумків); по-друге, стимулює, мотивує дітей на активність та співпрацю у процесі виконання завдання.

Таким дидактичним матеріалом можуть бути різні наочні (умовно-символічні) моделі, що становлять:

- алгоритми співробітництва, що відображають структурні компоненти спільної діяльності та її особливості при реалізації різних моделей рівнесничних взаємин (спільно-індивідуальна, спільно-послідовна, спільно-взаємодіюча);

- правила ровесницьких взаємин («правила договору», «правила роботи над помилками», «правила допомоги» та ін.);
- план підготовки умов діяльності (представлені матеріали та обладнання, необхідні для діяльності та їхнє просторове розташування);
- алгоритми діяльності щодо «виконання конкретного завдання (виготовлення виробу, проведення досвіду тощо) та ін.» [29].

6. Організація мовного спілкування у процесі спільного виконання завдання, що стимулює планувальну, регулювальну та рефлексивно-оцінну діяльність дітей, а також збагачення мовлення дітей мовними конструкціями ділового діалогу, етичними конструкціями.

7. Організація педагогом постійного зворотного зв'язку з мікрогрупами у процесі роботи та рефлексивного підведення дітьми підсумків спільної діяльності. Головне правило: «оцінювати не лише продуктивний результат, а й характер взаємодії (співробітництво); підкреслювати не стільки навчальні, скільки людські якості (терплячість, дружелюбність, ввічливість, тактовність тощо)» [27]. При цьому важливо в жодному разі не давати дітям різних оцінок, що працювали разом, за виконане завдання.

9. Створення предметно-просторового середовища як середовища співпраці дітей [7]. У групі дитсадка має бути створений дидактично організований простір, що забезпечує реалізацію сформованого в дітей старшого дошкільного віку досвіду співробітництва та стимулюючий прояв кожною дитиною практичної та творчої активності у ствердженні себе як ділового партнера у різних видах дитячої діяльності (зокрема інтегрованих).

Організація предметно-просторового середовища як середовища реалізації ровесницьких взаємин дітей передбачає забезпечення таких її компонентів як: змістовний, матеріально-організаційний, особистісний.

Змістовний компонент включає:

- визначення виду дитячої діяльності, в якій здійснюватиметься співробітництво, та її змісту (дидактичні одиниці), а також формулювання

конкретного завдання як мети спільної діяльності дітей (продуктивного результату);

- конкретизація операційно-діяльнісного складу кожного компонента інтегрованої діяльності з урахуванням розробленого завдання, яке діти мають виконувати спільно;

- постановка «освітніх завдань роботи з дітьми по всіх компонентах інтегрованої діяльності та визначення інструментального забезпечення їх вирішення (засоби, методи та прийоми навчання дітей)» [10].

Матеріально-організаційний компонент середовища визначає матеріальну забезпеченість можливості реалізувати власну активність усім суб'єктам спільної діяльності у створеному просторі та включає перелік та характеристику матеріалів та обладнання (стимульний, дидактичний, матеріал для діяльності дітей, технічне забезпечення); а також опис їх розміщення у просторі групи (центри, мікроцентри) та способи пред'явлення дітям.

Особистісний (соціальний) компонент визначає учасників спільної діяльності (дитина, педагог, батько) та особливостей їх взаємодії на різних етапах діяльності. Цей компонент також передбачає «забезпечення права дитини на свободу вибору індивідуальної чи спільної діяльності, на прояв переваг у визначенні партнера («з ким разом виконувати роботу»), виду та характеру діяльності («хто що робитиме»); на реалізацію рівнозначності психологічних позицій учасників спільної діяльності, коли кожен бачить у партнері рівного собі та орієнтований на отримання від партнера зворотного зв'язку, дієвої допомоги та емоційної підтримки» [23].

Таким чином, ефективність та самостійність дітей у ровесницьких взаєминах у різних видах діяльності визначається сформованим досвідом ровесницьких узаємин, який обумовлює усвідомлену, цілеспрямовану, вмілу та координовану з зусиллями інших дітей позицію дитини, та забезпечує реалізацію кожним із партнерів позиції суб'єкта ровесницьких взаємин.

1.4. Педагогічні умови формування ровесницьких взаємин у старших дошкільників

Проблема формування ровесницьких взаємин не нова, проте досі залишається однією з актуальних через трансформацію певних ціннісних орієнтацій і в процесі розвитку суспільства, і в процесі виховання дитини.

Дитинство як особлива культурна реальність з погляду соціального статусу є важливим з огляду на те, що на цей період припадає основний етап соціалізації людини – період закладання базису особистості, основ людської культури. Зробити умови розвитку дошкільників найдоречнішими відносно їх психіки допомагають «давно випробувані методи, які містить соціоігрова педагогіка» [18].

«Соціоігровий стиль навчання шукає способи організації ровесницьких взаємин дошкільників, у яких примус поступається місцем захопленості» [19].

Соціоігрова технологія – це розвиток дитини в ігровій взаємодії з ровесниками. Сьогодні просто необхідною постає наявність у педагога нового погляду на дитину як на суб'єкт (а не об'єкт) виховання, як на партнера спільної діяльності.

Соціоігрова методика передбачає інтеграцію освітніх областей. Це дає позитивний результат у галузі комунікації, пізнанні, емоційно-вольової сфери тощо.

«У соціоігровій технології акцент робиться на формування ровесницьких взаємин (ровесництво – категорія, що вимагає визнати умову, що в дітей дошкільного віку є своє життя, є свої таємниці, свої інтереси, звички, уподобання)» [17].

Соціоігрову технологію можна системно використовувати як у безперервній освітній діяльності, так і при організації вільної діяльності дітей. Це дає можливість об'єднати дітей спільною справою або спільним обговоренням індивідуальної роботи та перетворенням її на колективну.

У рамках даної технології ми ставимо перед собою такі завдання:

допомогти дітям навчитися ефективно формувати взаємодію з однолітками;

зробити освітній процес більш цікавим для дітей;

сприяти розвитку в дітей активної позиції, самостійності, творчості;

виховувати в дошкільниках бажання дізнаватися про нове.

Соціально-комунікативна компетентність в контексті формування ровесницьких відносин має на увазі розвиток таких умінь:

вміння розуміти емоційний стан однолітка (веселий, сумний, розсерджений, упертий) та розповісти про нього;

вміння отримувати необхідну інформацію за умов взаємодії;

вміння вислухати іншу людину, з повагою ставитися до її думки, інтересів;

вміння вести простий діалог з дорослими та однолітками;

вміння спокійно обстоювати свою думку;

вміння співвідносити свої бажання, прагнення із інтересами інших людей;

вміння брати участь у колективних справах (домовитися, поступатися)

вміння шанобливо ставитися до оточуючих;

вміння приймати та надавати допомогу;

вміння не сваритись, спокійно реагувати в конфліктних ситуаціях.

Існує кілька правил організації діяльності з дітьми у рамках соціоігрових технологій:

1 і 2 правило: Навчання поєднується з руховою активністю та зміною мізансцен, що сприяє зняттю емоційної напруги. Діти не лише сидять, а й встають, ходять, плескають у долоні, грають із м'ячем. Можуть взаємодіяти у різних куточках групи: у центрі, за столами, на підлозі, в улюбленому куточку, у приймальні тощо.

3 правило: Використовується робота в малих групах або, як їх ще називають, «групах ровесників».

Оптимальним для продуктивної взаємодії та розвитку є об'єднання малими групами у молодшому віці у пари та трійки, у старшому по 5-6 дітей.

Діяльність дошкільників у малих групах – найприродніший шлях до виникнення у них співпраці, комунікативності, взаєморозуміння.

Можна поділитися:

за кольором волосся, очей, одягу;

щоб у імені хоча б одна літера була однаковою

хто на якому поверсі живе;

парний-непарний, однозначний-двозначний номер квартири;

знайти на цілісних і різноманітних листівках щось однакове і за цим «однаковим» об'єднається в трійки;

хто сьогодні до дитячого садка приїхав машиною, а хто прийшов пішки тощо.

4 правило: «Зміна лідерства».

Зрозуміло, що у малих групах передбачено колективну діяльність, а думку всієї групи висловлює одна людина, лідер. Причому «лідера діти обирають самі і він має постійно змінюватись» [41].

5 правило: Зміна темпу та ритму. Міняти темп і ритм допомагає обмеження в часі, наприклад за допомогою пісочного та звичайного годинника. У дітей виникає розуміння, що кожне завдання має свій початок і кінець і вимагає певної зосередженості.

6 правило: Соціоігрова методика передбачає інтеграцію всіх видів діяльності, що відповідає сучасним вимогам.

Основа соціоігрового підходу – рівноправність дітей та дорослих. На думку Є. Є. Шулешка, Т. В. Тарунтаєвої та О. В. Пастюк, «рівноправні взаємини між учасниками педагогічного процесу в умовах освітньої установи – це така спільність, в якій кожна дитина відчувається вмілою, знаючою, здатною (разом з іншими однолітками) впоратися з будь-яким, адекватним для її віку, завданням» [14].

Взаємодія дітей у рамках даної технології організована у три етапи:

на першому етапі вчимо дітей правилам ровесницьких взаємин, культурі ровесницьких взаємин (діти вчаться домовлятися, а значить слухати і чути партнера);

на другому етапі ровесницькі взаємини є метою – дитина на практиці усвідомлює, як їй треба організувати свою взаємодію з ровесниками;

на третьому етапі ровесницькі взаємини – це «педагогічний засіб, тобто педагог навчає дошкільників, як треба будувати взаємодію між собою» [15].

Саме в умовах соціоігрового стилю можливе навчання дітей уміння чути і слухати, домовлятися, витримувати умови домовленості, підкорятися правилам гри, загальному рішенню, що і формує у дітей довільність у поведінці. Все це дозволяє говорити про необхідність вибудовування спеціально організованої роботи з формування ровесницьких взаємин та розвитку соціальних умінь взаємодії. Активне використання соціоігрових технологій в освітньому процесі є унікальним інструментом підтримки позитивної соціалізації та індивідуалізації розвитку дітей дошкільного віку.

Різні ігрові завдання для дітей умовно можна поділити на кілька груп:

Ігри-завдання для робочого настрою;

Ігри для соціоігрового залучення до справи, під час виконання яких вибудовуються ділові взаємини педагога з дітьми та дітей один з одним;

Ігрові розминки – поєднуються своєю загальною доступністю, азартністю, що швидко виникає, і смішним, несерйозним виграшем. У них домінує механізм діяльного і психологічно ефективного відпочинку.

Завдання творчого самоствердження – це завдання, виконання яких передбачає досягнення художньо-виконавчого результату.

У Базовому компоненті дошкільної освіти України (Освітній напрям «Дитина в соціумі») наголошено на необхідності усвідомлення дитиною своєї ролі в групі однолітків, необхідності дотримання соціальних норм, виявлення поваги до прав і свобод людини. Дошкільник має ідентифікувати себе та діяти в дитячому колективі відповідно до соціальної ролі, звертатися по допомогу до

однолітків та знайомих та надавати їй, вміти отримувати задоволення від надання допомоги іншим [3].

О. Безсонова наголошує на тому, що хлопчиків і дівчаток важливо змалку навчати умінню домовлятися, узгоджувати свої інтереси з потребами та бажаннями інших, а також віднаходити різні шляхи розв'язання життєвих ситуацій [4].

Аби освітній процес був ефективним і для дівчат, і для хлопців, його слід вибудовувати відповідно до психофізіологічних особливостей дітей обох статей. Зокрема, хлопчики і дівчатка по-різному реагують на ті самі стимули, потребують різного часу на входження в завдання, мають значні відмінності в розвитку емоційної сфери, тому по-різному реагують на оцінку дорослих.

Тож, як зазначила Н. Гавриш, педагогам варто віддавати перевагу об'єднанню дітей у мікрогрупи для того, щоб в них вибудовувались партнерські стосунки і включались механізми саморозвитку, самонавчання і взаємонавчання. Партнерські стосунки мають стати надпредметним способом організації освітнього процесу для здобуття дітьми не лише окремих навчальних досягнень, а, передусім, засвоєння дошкільниками соціокультурних норм, формування соціалізованої поведінки, розвитку базових особистісних якостей [13].

Черговість дозрівання психічних функцій у хлопчиків і дівчаток різна. Дівчатка зазвичай раніше починають говорити, і весь подальший розвиток психіки проходить через мовлення. А в хлопчиків те саме відбувається на наочно-образному рівні. Це позначається на особливостях розвитку таких видів мислення, як: мовленнєве, образне, просторове, інтуїтивне.

Саме тому дівчатка ліпше сприймають вербальні вказівки, ніж хлопчики.

Варто зазначити, що хлопчики і дівчатка розуміють мову трохи по-різному. Наприклад, хлопчики пізніше починають розпізнавати емоційні відтінки. Нерідко батьки хлопчиків скаржаться, що сини ніяк не реагують на їхні догани. Це відбувається тому, що головна інформація, яку несе батьківська догана – емоційна, а маленькі хлопчики ще не вміють сприймати цю складову

мови. Для них догана батьків зовсім не несе смислового навантаження, ніякого: неможливо десять хвилин вислуховувати, що він вліз на підвіконня! Він і так в курсі: він сам туди ліз і знає, що вліз! То про що розмовляти?

Дівчатка дещо інакші – для них якраз важливі почуття та емоції дорослого. Саме їх вони намагаються вловити, прислухаючись до мови батьків. Тому робити зауваження хлопчикам і дівчаткам має сенс по-різному. Хлопчикам треба говорити конкретно і коротко. Видавати інформацію за схемою «причина-вчинок-наслідок». Виразно і не розпорошуючись, інакше на третій хвилині він «піде в себе», і ви будете насолоджуватися монологом в порожньому театрі. З дівчатками можна говорити набагато довше, але – важливо! – тихим і спокійним голосом. Зайва ваша різкість і експресивність може справити на дівчинку занадто важке враження: вона не почує нічого «за змістом», але при цьому буде відчувати себе об'єктом поганого ставлення і нелюбові.

До речі, у вираженні емоцій теж є подібна різниця, підкріплена ще й стереотипами виховання. Дівчатка частіше висловлюють емоції словами і плачем. Хлопчики – діями, і нерідко ці дії виглядають агресивними: наприклад, від великого засмучення хлопчик може накинутися на маму з кулаками, порвати і розкидати по кімнаті невдалий малюнок, і тому подібне.

Є різниця і в сприйнятті хлопчиками і дівчатками інформації. Дівчатка сприймають думки й настанови оточуючих, виражені словесно. Саме тому у батьків складається враження, що з дівчатками легше домовитися. Хлопчики, в основному, черпають інформацію з поведінки дорослих, і часто копіюють цю поведінку. Особливо слід пам'ятати про це батькам, які, наприклад, не завжди переходять вулицю на зелене світло. Хлопчикам сказати недостатньо, їм потрібно переконливо показати, як себе поводити. На жаль, ми в цьому не завжди досягаємо успіхів.

У бесіду хлопчики і дівчатка теж вступають по-різному, тому що найчастіше роблять це з різних спонукань. Хлопчики ставлять питання, щоб

отримати на нього конкретну відповідь. Дівчатка, нерідко, – просто, щоб встановити контакт зі співрозмовником.

Застосування соціоігрової технології сприяє реалізації потреби дітей у русі, збереженню їхнього психологічного здоров'я, а також формуванню навичок ровесницьких відносин у дошкільників. В результаті цієї роботи у дітей розвивається допитливість, реалізуються пізнавальні потреби, діти знайомляться з різними властивостями навколишніх предметів, із законами життя природи та необхідністю їх обліку у власній життєдіяльності, долається сором'язливість, розвивається уява, мовна та загальна ініціатива, підвищується рівень пізнавальних умінь.

Таким чином, активне використання соціоігрових технологій дозволяє ефективно вирішувати завдання виховання ровесницьких взаємин у дітей: виявити прийоми для розвитку навичок ровесницьких відносин у дошкільників сприяє накопиченню досвіду групової взаємодії, співпраці, розвитку пізнавальної та емоційно-особистісної активності дітей. Діти стають активнішими, виявляють інтерес до своїх ровесників, формують із ними взаємини.

Висновки до 1 розділу

Сьогодні освітня робота з дітьми в дошкільних закладах спрямована на забезпечення умов, які надають дитині широкі можливості для самостійних дій з освоєння навколишнього світу. З огляду на такий підхід особливого значення набуває проблема взаємодії дітей із ровесниками.

Особливо актуальною проблемою вітчизняної дошкільної педагогіки є формування в дошкільників ровесницьких взаємин, що передбачають дружнє співробітництво, взаємоповагу, піклування один про одного, взаємодопомогу. Становлення таких взаємин відбувається передусім завдяки перебуванню в дитячому співтоваристві, яке, починаючи зі старшого дошкільного віку, суттєво впливає на процес соціалізації хлопчиків та дівчаток.

Дитяча гра має виняткове значення для розв'язання багатьох педагогічних завдань, насамперед для становлення дитячого колективу та розвитку в ньому доброзичливих взаємин. Навички суспільної поведінки, набуті в ігровій діяльності з ровесниками, старшими та молодшими дітьми, спонукають дошкільників до ровесницьких взаємин і форм взаємодії та спілкування не лише у грі, а й у реальному повсякденному житті. Потреба старших дошкільників у спілкуванні з ровесниками, у спільних іграх зумовлює виникнення дитячого співтовариства, в якому однолітки стають цікавими як друзі та ігрові партнери. Власне, у процесі ігрової діяльності максимально розвивається система міжособистісних відносин, взаємних симпатій і прихильностей дітей старшого дошкільного віку.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ РОВЕСНИЦЬКИХ ВЗАЄМИН У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ НА ЗАСАДАХ СОЦІОІГРОВОЇ ПЕДАГОГІКИ

2.1. Виявлення рівнів сформованості ровесницьких взаємин у дітей старшого дошкільного віку

Дослідження сформованості ровесницьких взаємин у старших дошкільників проводилося на базі КЗДО «Новгород-Сіверський ясла-садок «Ластівка» Новгород-Сіверської міської ради Чернігівської області. Участь у ньому взяли 40 вихованців старшої групи названого ЗДО, розділені на дві групи – експериментальну й контрольну, а також вихователі цього ж закладу в кількості 10 осіб.

Констатувальний етап експерименту проводився у кілька етапів, а саме:

1 етап – розроблення критеріїв, показників і рівнів сформованості ровесницьких взаємин у старших дошкільників;

2 етап – добір методів діагностики;

3 етап – проведення діагностичних методик;

4 етап – аналіз, оцінка й узагальнення отриманих даних, виокремлення експериментальної й контрольної груп;

5 етап – розроблення програми формувального етапу експерименту.

Згідно з першим та другим етапами констатувального експерименту було визначено критерії з відповідними показниками та дібрано діагностичний інструментарій, що дозволяє виявити рівні сформованості ровесницьких взаємин дошкільників (див. таблиця 2.1).

Таблиця 2.1.

Критерії, показники сформованості ровесницьких взаємн у дітей старшого дошкільного віку та діагностичний інструментарій

Критерій	Показники	Методи діагностики
Емоційно-мотиваційний	<p>1. Вияв емоцій під час взаємодії з однолітками та адекватна реакція на їх емоційні переживання.</p> <p>2. Інтерес до взаємодії з ровесниками.</p> <p>3. Бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності.</p>	<p>Анкетування вихователів, спостереження за дітьми в різних видах діяльності</p>
Пізнавальний	<p>1. Знання норм і правил спілкування з однолітками.</p> <p>2. Розуміння мети, усвідомлення способів взаємодії з ровесниками.</p> <p>3. Знання способів вирішення конфліктних ситуацій.</p>	<p>Бесіда із дошкільниками «Як ти любиш гратися?»</p> <p>Анкетування вихователів дошкільники «Як взаємодіють між собою?»</p> <p>Анкетування вихователів дошкільники вирішують конфліктні ситуації?»</p>

Продовження табл. 2.1

Поведінковий	<p>1. Уміння застосовувати норми і дотримуватись правил спілкування з однолітками.</p> <p>2. Уміння визначати мету взаємодії з однолітками й використовувати способи її досягнення.</p> <p>3. Уміння вирішувати конфліктні ситуації.</p>	<p>Методики:</p> <p>«Капітан корабля», «Розповідь про друга», «Картинки» розроблені О. О. Смирновою, В. М. Холмогоровою</p>
--------------	--	---

На основі виокремлених показників були виділені високий, середній та низький рівні сформованості ровесницьких взаємин у дітей старшого дошкільного віку (таблиця 2.2.)

Таблиця 2.2.

Рівні сформованості ровесницьких взаємин старших дошкільників

Критерій, компонент Рівні	Емоційно-ціннісний	Пізнавальний	Поведінковий
Високий рівень	Дитина виявляє уміння правильно, доречно виявляти емоції під час взаємодії з однолітками, адекватно реагує на їх емоційні переживання.	Дитина дуже добре знає правила та норми спілкування з однолітками. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким	Дитина вміє застосовувати поведінкові норми та дотримується правил у спілкуванні з однолітками. Вміє досконало визначати, якій

	<p>Постійно зацікавлена у взаємодії з ровесниками, виявляє щире бажання взаємодіяти з ними в різних видах діяльності.</p>	<p>чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Намагається не провокувати виникнення конфліктних ситуацій, проте в разі їх виникнення знає, як їх правильно розв'язати.</p>	<p>меті підпорядкована її взаємодія з однолітками, відтак, правильно використовує засоби досягнення цієї мети. Здатна вирішувати конфліктні ситуації, що виникають під час взаємодії, віднаходити спільні точки та мирити ровесників, між якими виникає конфлікт, готова без примусу перепросити, аби щонайшвидше перевести конфліктну ситуацію у стадію примирення.</p>
--	---	--	--

Продовження табл. 2.2

Середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці.	Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.	Дитина при спілкуванні з однолітками переважно послуговується нормами та правилами комунікації, проте в окремих ситуаціях, зокрема, коли в неї поганий настрій чи ситуація є стресовою, може ігнорувати ці норми та правила. Зазвичай орієнтується, із якою метою організовано взаємодію з однолітками, однак рідко використовує її досягнення. У конфліктних ситуаціях надає
-----------------	--	---	---

			<p>перевагу покладанню відповідальності за вирішення конфлікту на когось іншого, хоча теоретично може знати, як вирішити цей конфлікт.</p>
Низький рівень	<p>Дитина переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків.</p> <p>Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів</p>	<p>Дитина виявляє незнання або дуже слабке знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці.</p> <p>Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи</p>	<p>Дитина схильна до повного незнання або умисного ігнорування норм та правил спілкування з однолітками.</p> <p>Мета взаємодії з однолітками для неї не важлива, якщо вона не підпорядкована її потребам. Дитина не вміє й не бажає вирішувати конфліктні ситуації через повне незнання, як це робиться.</p>

	діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків.	інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.	
--	---	--	--

Для вивчення наявності в діяльності вихователів різних форм роботи, спрямованих на формування ровесницьких взаємин у дітей старшого дошкільного віку, серед вихователів ЗДО було проведено анкетування (див додаток).

На перше запитання «Як ви розумієте поняття «ровесницькі взаємини між старшими дошкільниками»?» вихователі відповіли, що ровесницькі взаємовідносини між дошкільниками найбільш яскраво виявляються в невеликих дитячих об'єднаннях, що будуються в основному на почутті взаємної симпатії, емоційної прив'язаності. В таких об'єднаннях дошкільники вчаться виявляти чуйність, піклування про іншого, допомогти один одному, тобто тут беруть свій початок перші паростки доброзичливого ставлення до оточуючих, зокрема, своїх ровесників.

На друге запитання «Яким, на вашу думку, є рівень сформованості ровесницьких взаємин у дітей вашої групи?» більшість вихователів (60%) відповіли, що ровесницькі взаємини між дітьми дошкільного віку в групі переважно перебувають на середньому рівні. Старші дошкільники переважно успішно знаходять спільну мову з однолітками.

На третє запитання «Які засоби ви використовуєте для формування і коригування ровесницьких взаємин між дошкільниками?» опитані педагоги відповіли, що вони використовують різні види дитячої діяльності, читання

художньої літератури, перегляд мультфільмів, розв'язування проблемних ситуацій тощо.

Відповідаючи на четверте запитання: «Що, на вашу думку, заважає формуванню ровесницьких взаємин між дошкільниками?», вихователі відзначають, що між дошкільниками розгортається складна й часто навіть драматична картина відносин. Формуванню ровесницьких взаємин між дітьми дошкільного віку можуть заважати різні чинники. Серед найпоширеніших – зовнішній вигляд дитини (наприклад, носіння окулярів), її приналежність до іншої національності, неготовність дитини йти на контакт із іншими дітьми, небажання дитини сприймати інших дітей як рівних собі. Діти, що розвиваються швидше за інших, часто насміхаються над дітьми, які дещо відстають у розвитку, наприклад, не вимовляють усі необхідні звуки.

На п'яте запитання: «Чи залучаєте ви батьків до роботи з формування ровесницьких взаємин між дошкільниками?» більшість вихователів (60%) відповіли, що в цілому проводять бесіди з батьками з приводу відносин між дітьми в групі ЗДО, проте про наявність організованої роботи з батьками, присвяченої проблемам ровесницьких взаємин між дошкільниками, навряд чи можна говорити.

Відповідаючи на шосте запитання: «Чи обговорюються питання, пов'язані з ровесницькими взаєминами між дошкільниками, на педагогічних нарадах, методичних семінарах, тренінгах?», більшість опитаних вихователів (60%) відзначили, що питання, пов'язані з ровесницькими взаєминами між дошкільниками, наявні в порядку денному педагогічних нарад, методичних семінарів, проте, на думку педагогів, ця проблема потребує більш ґрунтовного розгляду, можливо, в межах окремо розроблених та проведених методичних заходів, присвячених саме цьому питанню.

Відповідаючи на сьоме запитання: «Із якими публікаціями, присвяченими формуванню ровесницьких взаємин, ви знайомі? Назвіть авторів та основні думки», переважна більшість опитаних педагогів (70%) серед основних джерел, що залучаються вихователями в роботі з формування ровесницьких взаємин

між дошкільниками, назвала публікації В. В. Абраменкової, Л. Ю. Якименко, В. О. Луценко, Н. В. Гавриш. Для розуміння психологічних основ відносин між дошкільниками вихователі звертаються до робіт Л.І.Божович, О.В.Запорожця, М.І.Лісіної, С.М.Соловейчик.

Отже, за підсумками проведеного анкетування можна сформулювати такі висновки. Переважна більшість опитаних педагогів (70%) відповіла, що якість ровесницьких взаємин між дошкільниками в ЗДО задовольняє їх не повністю, відтак, необхідно проводити поглиблену роботу з покращення ситуації. Більшість опитаних педагогів відзначили, що в їх ЗДО проводиться робота із покращення ровесницьких взаємин. Переважна більшість опитаних вихователів відзначила, що думку педагогічних працівників при організації роботи з формування ровесницьких взаємин дошкільників у ЗДО, де вони працюють, завжди враховують. Опитані педагоги здебільшого вважають роботу з формування ровесницьких взаємин між дошкільниками в ЗДО ефективною.

Наступним діагностичним методом було спостереження. Воно проводилося під час занять, прогулянок, ігор і спілкування з батьками. Під час спостереження зверталася увага на те, як діти вибудовують свою взаємодію з ровесниками, які цілі вони ставлять при побудові цієї взаємодії, яким чином вони поведуться при виникненні конфліктних ситуацій. Також дітям було надано час звикнути до сторонньої людини (експериментатора), налагодити з ним контакт.

Після «прийняття» в дитячий колектив були проведені індивідуальні бесіди з дітьми, під час яких уточнювалися дані, отримані у процесі спостереження: прагнення до спілкування або уникнення його.

Приблизні запитання бесіди:

1. Коли ти із задоволенням спілкуєшся?
2. З ким ти із задоволенням спілкуєшся?
3. З ким ти спілкуєшся часто?
4. З ким ти спілкуєшся не часто?
5. З яких причин ти звертаєшся до дітей своєї групи?

6. Чи допомагає тобі вихователь спілкуватися з дітьми своєї групи? В яких випадках?

Під час бесіди діти експериментальної та контрольної групи відзначили чинники, що дозволяють їм із задоволенням спілкуватися з однолітками. Серед них – наявність у співрозмовника гарного настрою, знання ним правил основних дитячих ігор, готовність робити щось для друга. Саме із такими дітьми опитані дошкільники спілкуються найчастіше та із задоволенням. Менш популярними об'єктами спілкування стають діти, які не дають гратися власними іграшками, намагаються образити інших дітей, поводять себе із ними не як із рівними. Діти (80%) здебільшого звертаються до дітей своєї групи, аби розв'язати ігрові завдання або поспілкуватися на цікаву для обох дітей тематику. Допомога вихователя в налагодженні спілкування з іншими дітьми зазвичай не потрібна, вона надається лише тоді, коли в організованій вихователем ігровій діяльності доводиться взаємодіяти із тими дітьми, із якими опитана дитина не спілкується зовсім чи спілкується мало.

Дані бесіди з дітьми експериментальної та контрольної груп зафіксовані в «Протоколі бесіди з дітьми старшого дошкільного віку» (див. додаток Д).

Оскільки спостереження і бесіда є більш суб'єктивними методами обстеження і не дають повної картини про сформованість ровесницьких взаємин у дошкільників, нами були використані методики «Капітан корабля», «Розповідь про друга», «Картинки», розроблені О. О. Смирновою та В. М. Холмогоровою.

1. Методика «Капітан корабля»

Мета застосування методики: виявити три категорії дітей: «зірки», «ті, кому надають перевагу», «ігноровані», «відкинуті».

У процесі індивідуальної бесіди дошкільнику демонструють іграшковий кораблик (або ж зображення корабля) та ставлять такі запитання:

1. Якби ти був капітаном корабля, кого б із дітей ти призначив своїм помічником перед відправкою в далеку мандрівку?

2. Кого б ти запросив на корабель як гостей?

3. Кого б ти ні за що не взяв із собою в подорож?

4. Кого б ти залишив на березі?

Подібні питання зазвичай не викликають труднощів у дітей. Вони впевнено називають імена ровесників, згідно з кожним поставленим питанням. Діти, що отримали максимальну кількість позитивних виборів (перше і друге питання), можуть уважатися популярними в цій групі. Дітей, які отримали негативні вибори (третє й четверте питання), відносять до категорій ігнорованих або відкинутих.

Результати проведення цієї методики оцінюються таким чином:

- популярні діти («зірки») – діти, що отримали максимум позитивних виборів (у нашому випадку – 4 вибори);
- діти, яким надають перевагу – діти, що отримали 1-3 позитивні вибори;
- ігноровані діти – діти, що не отримали ані позитивних, ані негативних виборів (не помічені однолітками);
- відкинуті діти – діти, що переважно дістали негативні вибори.

За результатом діагностики дошкільників експериментальної групи за методикою «Капітан корабля» були отримані такі дані:

- лідери – 2 дошкільники (10% дітей);
- діти, яким надають перевагу – 12 дошкільників (60% дітей);
- відкинуті – 3 дошкільники (15% дітей);
- ігноровані – 3 дошкільники (15% дітей).

У контрольній групі за методикою «Капітан корабля» були отримані такі результати:

- лідери – 3 дошкільники (15% дітей);
- діти, яким надають перевагу – 10 дошкільників (50% дітей);
- відкинуті – 2 дошкільники (10% дітей);
- ігноровані – 5 дошкільників (25% дітей).

2. Методика «Розповідь про друга»

Мета проведення методики: з'ясувати внутрішнє ставлення дитини до самої себе та оточуючих.

Під час бесіди дорослий питає дитину, із ким із дітей вона товаришує. Потім він просить дитину дати характеристику своєму другу: «Який він? Що ти міг (могла) б про нього розповісти?»

У процесі аналізу відповідей дітей виокремлюють два типи висловлювань:

1) описові характеристики: добрий / поганий, гарний / негарний, сміливий / боягузливий тощо; а також вказівки на його конкретні здібності, вміння та дії (добре співає, гарно грає в футбол);

2) характеристики друга, опосередковані його ставленням до випробовуваного: він мені допомагає / не допомагає, він мене ображає / не ображає, він зі мною товаришує / не товаришує.

Під час обробки результатів за цією методикою підраховується відсоткове співвідношення висловлювань першого і другого типів. Якщо в описах дитини спостерігається перевага висловлювань другого типу, то можна стверджувати, що дитина сприймає не однолітка як такого, а його ставлення до нього. Це свідчить про сприйняття іншого як носія певного оцінного ставлення до себе, тобто крізь призму власних якостей та характеристик.

Відповідно, перевага висловлювань першого типу демонструє наявність уваги по відношенню до однолітка, сприйняття іншого як самоцінної, незалежної особистості. Підкреслимо, що здатність бачити та сприймати іншу людину, а не себе крізь її призму, є, очевидно, найбільш важливим аспектом нормального розвитку ровесницьких відносин.

У результаті діагностики дошкільників за методикою «Розповідь про друга» в експериментальній групі були отримані такі дані:

- описові характеристики (8 дошкільників) – 40% дітей;
- розповідь про себе (12 дошкільників) – 60% дітей.

Приклади відповідей деяких дітей експериментальної групи:

Настя відзначає, що в неї є подруга. Вона добра, завжди ділиться (іграшками, солодощами), із нею весело, вона вміє грати в багато ігор.

Кирило відзначив, що в нього є друг, який дуже сильний, оскільки займається айкідо, дуже сміливий. Він часто сміється і жартує, але не любить ходити в дитячий садок.

Марина відзначила, що в неї є подруга. Але вони з нею часто сваряться, тому що Марина не хоче грати в ті ігри, які подобаються її подрузці (зіпсований телефон, міста, шоу талантів та інші). Марина сказала, що любить співати й танцювати, а також додала, що не любить ходити в дитсадок, а краще піде до мами на роботу.

Олександр сказав, що в нього є друг, але він є гладким, незграбним. Із ним складно грати в ігри, де треба бігати. А Олександр віддає перевагу саме таким рухливим іграм, також полюбляє гратися з машинками, роботами. Ще йому подобається працювати з татом у гаражі. Олександр не любить ходити в дитсадок, бо тут багато поганих дітей.

Стас був небагатослівним, відповідав неохоче. Але вдалося з'ясувати, що в нього є друзі (хоча конкретно він нікого не виокремив). Він із ними зрідка грається. Частіше проводить час удома або надворі. Грається з мамою, бабусяю. Любить дивитися мультфільми, слухати казки. В дитсадок ходити не любить. Йому більше подобається бути вдома.

Як бачимо, в результаті діагностики за цією методикою більша частина дітей експериментальної групи надала перевагу розповідям про себе перед використанням описових характеристик друзів.

У результаті діагностики дошкільників за методикою «Розповідь про друга» в контрольній групі були отримані такі дані:

- описові характеристики (12 дошкільників) – 60% дітей;
- розповідь про себе (8 дошкільників) – 40% дітей.

3. Методика «Картинки»

Мета проведення методики: вивчити ровесницькі міжособистісні відносини дошкільників.

Особливість методики полягає в тому, що дитині пропонують певну проблемну ситуацію. Дошкільники повинні відшукати рішення проблемної

ситуації, розглянувши чотири картинки, що містять сценки із повсякденного життя дітей у дитсадку. На картинках зображені такі ситуації:

- Діти не приймають свого однолітка до гри.
- Дівчинка поламала ляльку іншої дівчинки.
- Хлопчик узяв іграшку дівчинки без дозволу.
- Хлопчик руйнує вежу з кубиків, збудовану іншими дітьми.

Картинки зображують взаємодію дітей із однолітками, і на кожній із них є персонаж, що постає ображеним, переживає страждання. Дитина повинна зрозуміти зображений на картинці конфлікт між дітьми й розповісти, що б вона стала робити, опинившись на місці цього ображеного персонажа. Таким чином, у цій методиці дитина повинна віднайти розв'язання певної проблеми, пов'язаної із відношеннями людей або із життям суспільства.

Оцінка результатів використання цієї методики здійснюється таким чином. Міра вирішення проблеми визначається за трибальною шкалою відповідно до критеріїв, використовуваних у тесті Д. Векслера:

- 0 балів – відсутність відповіді;
- 1 бал – звернення за допомогою до кого-небудь;
- 2 бали – самостійне і конструктивне вирішення проблеми.

Окрім рівня розвитку соціального інтелекту, методика «Картинки» може надати багатий матеріал для аналізу якісного ставлення дитини до однолітка. Цей матеріал може бути отриманий із аналізу змісту відповідей дітей при вирішенні конфліктних ситуацій. Вирішуючи конфліктну ситуацію, зазвичай діти дають такі варіанти відповіді:

1. Уникання ситуації або скарга дорослому (втечу, заплачу, поскаржуся мамі).
2. Агресивне вирішення (поб'ю, звернуся до поліції, дам по голові).
3. Вербальне вирішення (поясню, що так робити погано, що так не можна робити, попрошу його вибачитися).
4. Продуктивне вирішення (зачекаю, поки інші награтяться, полагоджу ляльку тощо).

У тих випадках, коли з чотирьох відповідей більше половини є агресивними, можна говорити про те, що дитина схильна до агресивності. Якщо ж більшість відповідей дітей містить продуктивне або вербальне рішення, можна говорити про безконфліктний характер відношення до однолітка.

У результаті діагностики дошкільників експериментальної групи за методикою «Картинки» були отримані такі дані:

1. Уникання ситуації або скарга дорослому (втечу, заплачу, поскаржуся мамі) – 4 дітей, або 20% дошкільників.

2. Агресивне вирішення (поб'ю, покличу поліцейського, дам по голові) – 16 дітей, або 80% дошкільників.

3. Вербальне рішення (поясню, що так чинити погано, що так не можна робити, попрошу його вибачитися) – 0 відповідей.

4. Продуктивне рішення (зачекаю, поки інші дограють, полагоджу ляльку та ін.) – 0 відповідей.

Як бачимо, переважна більшість дошкільників експериментальної групи надають перевагу використанню агресії під час вирішення суперечливих питань.

У результаті спостереження за діяльністю дітей можна відзначити такі особливості ровесницьких відносин дітей:

- Серед дітей спостерігалось достатньо інтенсивне спілкування. Діти багато спілкувалися одне з одним, проте більшість цих розмов стосувалася іграшок та особистих речей. Змістом ровесницького спілкування дітей стають розмови про іграшки, які придбали їм батьки, або ж про мультфільми, комп'ютерні ігри, соціальні мережі, телепрограми. Інколи діти говорили про своїх батьків, родичів, друзів, при цьому переважно хвалилися, яка в них хороша мама, що їм купують або куди вони разом їздили.

- Часто виникали конфлікти, діти не могли поділити іграшки. Скарги одне на одного (хто кого образив, забрав іграшку, не взяв до гри) спостерігалися достатньо часто. Вихователю раз-по-раз доводилося вирішувати конфлікти дітей або запобігати виникненню бійок.

Приклади аналізу обстеження дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи представлені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

**Приклади аналізу результатів обстеження дітей
старшого дошкільного віку експериментальної групи**

Ім'я дитини	Результат обстеження
Настя, 5 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити
Андрій, 6 років, низький рівень	Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не

	<p>вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.</p>
<p>Руслан, 6 років, високий рівень</p>	<p>Дитина виявляє уміння правильно, доречно виявляти емоції під час взаємодії з однолітками, адекватно реагує на їх емоційні переживання. Постійно зацікавлена у взаємодії з ровесниками, виявляє щире бажання взаємодіяти з ними в різних видах діяльності. Дитина дуже добре знає правила та норми спілкування з однолітками. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Намагається не провокувати виникнення конфліктних ситуацій, проте в разі їх виникнення знає, як їх правильно розв'язати.</p>

Решту результатів аналізу див. у додатку Е.

Результати контрольної групи представлені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Приклади аналізу результатів обстеження дітей старшого дошкільного віку контрольної групи

Ім'я дитини	Результат обстеження
<p>Максим, 5 років, низький рівень</p>	<p>Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на</p>

	<p>емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.</p>
<p>Олена, 6 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити</p>

Продовження табл. 2.4

Мирослава, 5 років, високий рівень	Дитина виявляє уміння правильно, доречно виявляти емоції під час взаємодії з однолітками, адекватно реагує на їх емоційні переживання. Постійно зацікавлена у взаємодії з ровесниками, виявляє шире бажання взаємодіяти з ними в різних видах діяльності. Дитина дуже добре знає правила та норми спілкування з однолітками. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Намагається не провокувати виникнення конфліктних ситуацій, проте в разі їх виникнення знає, як їх правильно розв'язати.
---------------------------------------	---

Решту результатів аналізу див. у додатку Е.

Рівні сформованості ровесницьких взаємин у дітей експериментальної й контрольної груп на констатувальному етапі експерименту представлені в таблиці 2.5

Таблиця 2.5.

Рівні сформованості ровесницьких взаємин у дітей експериментальної й контрольної груп на констатувальному етапі експерименту

№	Експериментальна група		№	Контрольна група	
	Ім'я дитини	Рівень сформованості ровесницьких відносин		Ім'я дитини	Рівень сформованості ровесницьких відносин
1	Настя	Середній	1	Максим	Низький
2	Андрій	Низький	2	Олена	Середній

Продовження табл. 2.5

3	Костя	Середній	3	Віталій	Середній
4	Женя	Низький	4	Альона	Низький
5	Марина	Низький	5	Роман	Низький
6	Олександр	Низький	6	Степан	Низький
7	Світлана	Середній	7	Мирослава	Низький
8	Стас	Низький	8	Леонід	Середній
9	Олена	Низький	9	Марина	Середній
10	Ігор	Низький	10	Марія	Низький
11	Кирило	Середній	11	Олег	Низький
12	Максим	Низький	12	Ольга	Середній
13	Василь	Низький	13	Єгор	Низький
14	Віктор	Низький	14	Тимур	Низький
15	Юрій	Низький	15	Олександр	Низький
16	Рубен	Середній	16	Олексій	Низький
17	Руслан	Високий	17	Михайло	Середній
18	Корній	Низький	18	Людмила	Низький
19	Сергій	Низький	19	Леся	Низький
20	Антон	Високий	20	Матвій	Низький

Отже, за підсумками констатувального етапу дослідження були отримані такі показники сформованості ровесницьких взаємин. В експериментальній групі було відзначено перевагу середнього (60%, 12 дошкільників) та низького (30%, 6 дошкільників) рівнів, 2 дошкільники (10%) продемонстрували високий рівень сформованості ровесницьких взаємин. У контрольній групі також переважає середній (70%, 14 дошкільників) та низький (25%, 5 дошкільників) рівні, 1 дошкільник (5%) високий рівень сформованості ровесницьких взаємин.

Стан сформованості ровесницьких взаємин в експериментальній групі на констатувальному етапі дослідження представлений на рисунку 2.1.

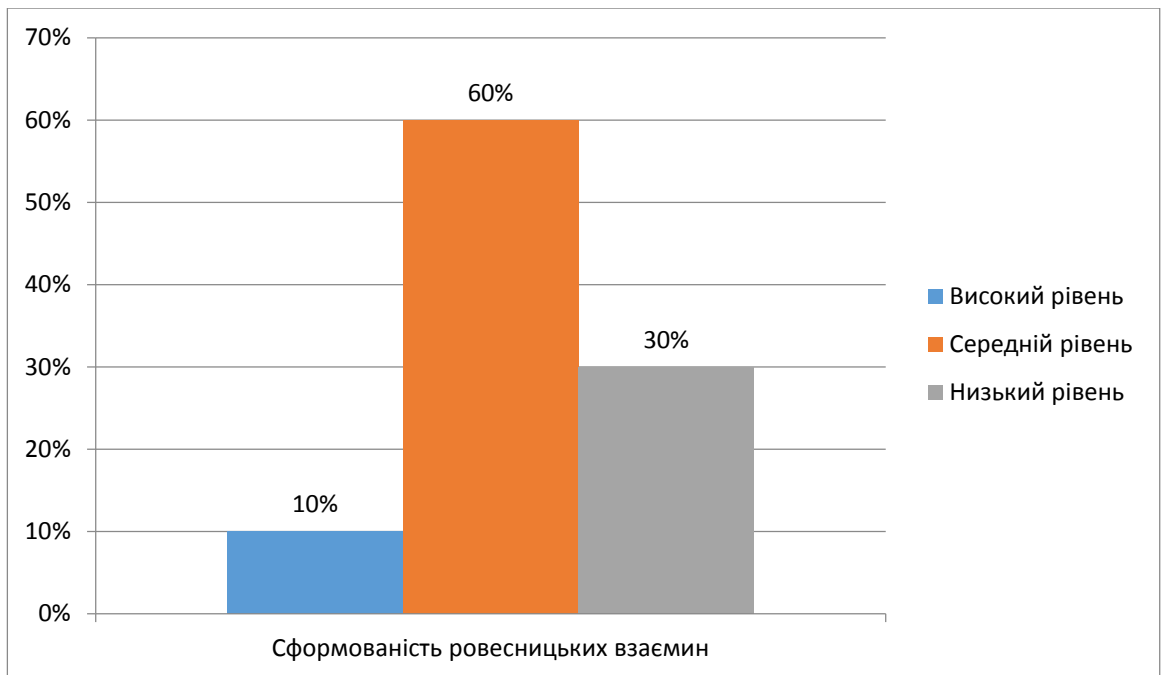

Рисунок 2.1. Стан сформованості ровесницьких взаємин в експериментальній групі на констатувальному етапі дослідження

Стан сформованості ровесницьких взаємин в контрольній групі на констатувальному етапі дослідження представлений на рисунку 2.2.

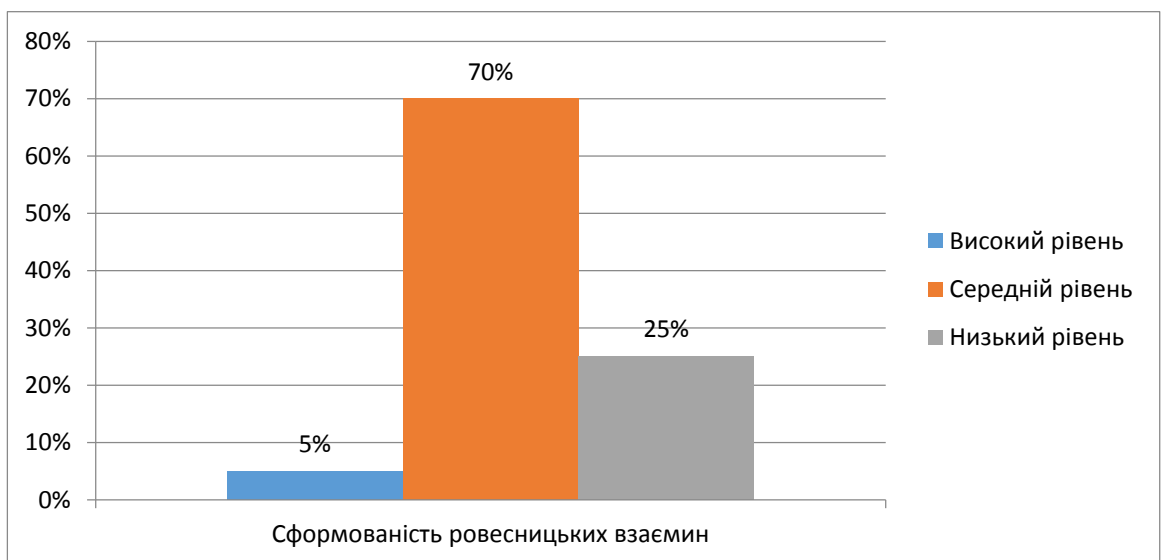

Рисунок 2.2. Стан сформованості ровесницьких взаємин в контрольній групі на констатувальному етапі дослідження

Отже, аналіз діаграм показує, що сформованість ровесницьких взаємин на констатувальному етапі експерименту як в експериментальній, так і в контрольній групах практично на однаковому рівні, в основному – середньому.

Для того щоб перевірити ефективність запропонованих нами педагогічних умов, ми проведемо експеримент, який опишемо в пункті 2.2.

2.2. Реалізація педагогічних умов формування ровесницьких взаємин у старших дошкільників на засадах соціоігрової педагогіки

Метою формувального етапу дослідження була перевірка педагогічних умов формування ровесницьких взаємин у старших дошкільників на засадах соціоігрової педагогіки, а саме:

- урахування рівнів сформованості ровесницьких взаємин у дітей старшого дошкільного віку;
- використання ігрового підходу, що забезпечує підвищення рівня мовного розвитку дітей старшого дошкільного віку;
- використання прийомів соціоігрової педагогіки, спрямованих на розвиток здатності дошкільника вирішувати мовними засобами ті чи інші комунікативні завдання в різних ситуаціях спілкування.

За результатами дослідження було розроблено проєкт із формування ровесницьких взаємин дітей старшого дошкільного віку в ЗДО на основі соціоігрової педагогіки.

Метою розроблення проєкту є допомога вихователеві закладу дошкільної освіти в забезпеченні цілеспрямованої планомірної роботи, скерованої на формування соціальної компетентності, завдяки якій діти можуть встановлювати оптимальну взаємодію не тільки завдяки мовленню, і разом вирішувати низку завдань як на заняттях, так і поза ними в різних видах діяльності – ігровій, трудовій, художньо-творчій тощо на основі соціоігрової педагогіки, створенні умов для підвищення інтересу дітей до взаємодії з однолітками, закріплення в них бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, формування знань норм і правил спілкування з однолітками, розуміння мети та усвідомлення способів узаємодії з ровесниками, уміння вирішувати конфліктні ситуації

Педагогічний проєкт «Справжні друзі» створений із метою вдосконалення освітньої роботи з формування ровесницьких взаємин у старших дошкільників на засадах соціоігрової педагогіки. В ньому розміщені рекомендації та методичні матеріали щодо системи освітньої роботи з організації соціоігрової діяльності, направлених на ознайомлення дітей з правилами та нормами поведінки в колі однолітків, підвищення їх бажання до спілкування із ровесниками. Розроблені матеріали можуть використовуватися вихователями закладів дошкільної освіти.

Структура проєкту відповідає його меті та призначенню. Він складається з кількох блоків, сформованих за тематичною домінантою: «Картотека дослідницьких ігор як засобу формування ровесницьких взаємин дошкільників»; «Конспекти розгортання роботи з формування ровесницьких взаємин у дітей старшої групи», «Рекомендації для педагогів із розвитку ровесницьких взаємин дошкільників». Кожна рубрика містить загальну інформацію для вихователя, методичні рекомендації, добірку матеріалів.

У блоці «Картотека дослідницьких ігор як засобу формування ровесницьких взаємин дошкільників» уміщено серію розробок дослідницько-ігрових форм роботи із докладним описом правил проведення гри, необхідного обладнання та кількості учасників, ролі педагога в організації ігрової діяльності. У блоці «Конспекти розгортання роботи з формування ровесницьких взаємин у дітей старшої групи» представлено інформацію для вихователів-початківців зокрема та працівників дошкільної освіти в цілому, сформульовано своєрідний зразок побудови ровесницьких взаємин для старших дошкільників, на який вони можуть орієнтуватися у власній педагогічній діяльності. Третій блок «Рекомендації для педагогів із розвитку ровесницьких взаємин дошкільників» містить практичні поради співробітникам ЗДО, що стосуються формування ровесницьких взаємин дошкільників.

Наукове та практичне значення педагогічного проєкту полягає в розкритті потенційних можливостей дослідницько-ігрової діяльності як засобу формування ровесницьких взаємин дітей старшого дошкільного віку;

розробленні орієнтовної системи роботи з організації дослідницько-ігрової діяльності з дітьми старшого дошкільного віку.

Одним із основних завдань у дошкільному дитинстві є розвиток ровесницьких взаємин, для чого використовується головна функція мовлення – комунікативна.

Для того, аби діти почували себе максимально комфортно та виявляли позитивну налаштованість до формування та вияву ровесницьких взаємин, особливу увагу було приділено вибору місця для проведення соціоігрової діяльності. Кімната була вибрана таким чином, аби в ній можна було зробити три умовних кола: вільне від меблів місце, в якому можна легко пересуватись, танцювати; круг зі стільців (кількість стільців = числу присутніх); столи для роботи, розміщені також по колу. Також у кімнаті повинна бути дошка.

Протягом усього циклу занять намальовані картини розвішуються так, щоб кімната вбирала атмосферу групи і відображала процес, що відбувався. Таким чином, кожен малюнок знаходився в полі зору. Він випромінював свою атмосферу, і будь-хто з групи практично завжди міг звернутись до нього.

Правила проведення занять

- Головна умова ефективності занять – непримусова участь в ній дітей.
- Вагомим фактором, що впливає на прийняття або неприйняття пропозицій інструктора, являється легкість, впевненість, з якою він їх подає. Дитина легко заряджається чужими емоціями, тому, щоб зацікавити її заняттями, слід самому ними захопитись.
- Заняття не повинні стомлювати, тому, якщо діти втомились, необхідно закінчити заняття. Кожне заняття повинне закінчуватись чимось радісним, веселим, позитивним.
- Симпатія і розуміння створюють атмосферу, в якій на першому плані буде не змагання як таке, не критика і стремління бути кращим, а дитина, її відчуття, емоції.

Орієнтовний зміст і опис перебігу занять програми з формування

ровесницьких взаємин дошкільників представлені в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6.

**Орієнтовний зміст і опис перебігу системи роботи з формування
ровесницьких взаємин дошкільників**

№	Мета	Хід гри	Тривалість	Підведення підсумків
1.	Зняти психологічну напругу; учити розпізнаванню радості	<p>Гра «Чотири стихії», (Всі учасники сидять в колу. Ведучий пояснює умови гри: на слово <i>земля</i>, всі опускають руки вниз, на слово <i>вода</i> – витягають руки вперед, <i>повітря</i> – піднімають руки вгору, <i>вогонь</i> – виконують повороти руками у ліктьових суглобах. Той, хто помиляється вважається програвшим)</p> <p>Гра «Сніг» з музичним супроводом. (Діти отримують по аркушу паперу, з якого їм потрібно протягом трьох хвилин зробити сніг. Потім учасники по черзі підкидають вгору свої сніжинки, намагаючись засипати ними кожного з оточуючих. В кінці гри ведучий підводить підсумок: діти відчували радість, і підтвердженням цього</p>	<p>10 хв.</p> <p>10 хв.</p> <p>5 хв.</p>	<p>Який стан ви відчували під час заняття? Як дізнатись про те, що інша людина радісна?</p>

		є їхні веселі посмішки на обличчі) Зображення емоції «радості» (Учасники малюють радість)		
2.	Зняти психічну напругу; учити розпізнаванню здивування.	Вправа «Повтори позу» (Ведучий по черзі зображує емоції). Зачитується уривок «Фокус» або «П'ятірка». Малюємо пальчиками рук емоцію «здивування».	5 хв. 5 хв. 15 хв.	<ul style="list-style-type: none"> • Який стан однаковий для всіх героїв і нас ми зображували? • Намалюйте на аркуші «емоцію здивування».
3.	Зняття емоційної напруги. Учити розпізнаванню цікавості.	Гра «Плутанина» (Діти, взявшись за руки, створюють коло. Далі, не розриваючи рук, збираються в клубочок. Ведучий повинен його розплутати. Кожен з учасників повинен побувати в ролі ведучого), «Море хвилюється» (Діти стають по одному. Ведучий говорить: Море хвилюється раз, море хвилюється два, море хвилюється три- дивна морська істотка замри. Ведучий повинен кожного учасника розсмішити – аби той поворушився. Кожен повинен побувати на місці ведучого)	15 хв. 15 хв. 5 хв. 5 хв.	<ul style="list-style-type: none"> • Який стан був у собачки? • Як визначити по обличчю, що для людини цікаво? • Хто з вас відчував цей стан?

		<p>Етюд «Лисичка прислуховується» (Лисичка побачила на березі свою маму, але ніяк не може зважитись зайти у воду. Вода така холодна, та й глибоко тут. Кожен з учасників повинен зобразити емоцію страху).</p> <p>Гра «Гусінь» (Діти стають один за одним ланцюжком, а між ними повітряні кульки. Направляючий веде інших змієюю. Умови гри: не загубити кульку і не вийти з ланцюжка).</p>		
4.	Створити позитивну атмосферу; учити розпізнаванню гордості	<p>Гра «Бі-біп» (Діти стають у коло. Той, хто веде, ходить з закритими очима по колу, сідає по черзі на коліна до дітей і вгадує, на чиїх колінах сидить. Якщо вгадав правильно, той, кого назвав, говорить «бі-біп»),</p> <p>Етюд «Царівна жаба» (Ведучий читає уривок, де Олена Пречудова величаво ніби пава, витанцьовує. Дітям під музику треба показати танець царівни. Тут виражається гордість)</p> <p>Малюнок «Гордість»</p>	<p>10 хв.</p> <p>10 хв.</p> <p>10 хв.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Хто з вас відчував гордість? • Передай цей стан через колір, малюнок.

5.	Зняти психічну напругу. Учити розпізнаванню переживання страждання та смутку	<p>Вправа «Кумедні люди», вправа «Будь уважним!», етюд «Ой-ой! Живіт болить» (У хлопчика раптом почав боліти живіт, він страждає (опущена голова, зведені брови, руки на животі), «Маленька мавпочка» (Маленька мавпочка загубила мамин гаманець, вона сумна). Треба потішити мавпочку, заспокоїти її</p> <p>Гра «Хто швидше розсмішить Царівну Несміяну»</p> <p>Малюнок «Емоція, яка найбільш мені властива з тих, які сьогодні розглянули»</p>	<p>5 хв.</p> <p>5 хв.</p> <p>10 хв.</p> <p>10 хв.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Про який стан ми говорили сьогодні? • В яких ситуаціях ви відчували ті ж емоції? • Спробуйте зобразити ці емоції кольором.
6.	Сприяти доброзичливій атмосфері в групі, навчити розпізнаванню відчуття образи.	<p>Гра «Крижинка» (Хлопчик образився на своїх друзів, які взяли іншого учасника грати у футбол), «Фотокартка».</p> <p>Аутотренінг-розслаблення під музику «Відпочинок на березі моря».</p>	<p>5 хв.</p> <p>5 хв.</p> <p>10 хв.</p> <p>5 хв.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • З яким відчуттям ви познайомились на занятті? • З якою твариною, рослиною, музикою можна порівняти образи?
7.	Зняти рухову розгальмованість, негативізм. Навчити розпізнаванню	Гра «Розвідники», вправа «Солоний чай» (Кожному з учасників пропонується за	5 хв.	<ul style="list-style-type: none"> • Про яке відчуття ми говорили на занятті?

	відрази.	декілька хвилин пригадати, з чим найбільше вони люблять пити чай, описати, як підіймається їх настрій. Потім уявити, що перед ними солоний чай – і передати свої відчуття), «Брудний папір» (Учасникам пропонується описати ті відчуття, які їх переповнювали б, аби у магазині їм замість чистого білого паперу дали брудний).	10 хв.	<ul style="list-style-type: none"> • Як дізнатися про те, що людина відчуває відразу?
8.	Навчити розпізнаванню гніву.	Гра «Відгадай, хто ми?», «Хто прийшов?». Етюд «Гнівна гієна» (Гієна стоїть біля самотньої пальми. В листі пальми ховається мавпочка. Гієна чекає, коли мавпочка, знесилена від голоду, стрибне на землю. Тоді вона її з'їсть. Гієна гнівається, якщо хто-небудь наближається до пальми, намагаючись допомогти мавпочці), «Похмурий орел». Аутотренінг під спокійну музику.	10 хв. 10 хв. 5 хв.	<ul style="list-style-type: none"> • Малюнок на тему «Коли я серджусь», «Моя злість».

9.	Вчити розпізнаванню емоції страху.	Розповідь «Загублений хлопчик» (Ведучий розповідає історію про хлопчика, який заблукав у лісі, просто відійшов від батьків, а тому зараз він переживає. Опишіть, будь-ласка свої почуття на місці цього хлопчика), Вправа «Клейний дощик» у музичному супроводі, «Почуття та страхи загубленого хлопчика»	10 хв. 10 хв. 10 хв.	<ul style="list-style-type: none"> • Які відчуття вас переповнювали, коли ми говорили про хлопчика, що загубився в темному лісі? • Малюнок на тему «Мої страхи. Теперішні й минулі».
10.	Розвивати вміння співпереживати; формувати гуманність; розширяти кругозір дошкільників	Бесіда на тему: «Добро - це добра справа, але важка», Розбір прислів'їв, написаних на дошці, Читання вірша «Добро»; Гра «М'яч ласкавих побажань та вітань», Гра-практикум «Скажи своє слово», кросворд «Доброта-дружба-турбота»	10 хв. 10 хв. по 5 хв. 10 хв.	<ul style="list-style-type: none"> • Про яке почуття ми говорили на занятті? • Як можна побачити, що людина добра?

Найбільше діти оцінили гру «Маленька мавпочка». Вони втішали мавпочку, що загубила мамин гаманець, пропонували їй допомогу, різні варіанти вирішення ситуації. Під час цієї гри діти виявили максимальну увагу до проблем ровесників, продемонстрували готовність до самопожертви й допомоги. Особливо успішним також було проведення гри «Хто скоріше розсмішить Царівну Несміяну». Діти намагалися використати все своє почуття гумору, аби розвеселити друзів та подружок, які засумували.

Важче сприймалися дітьми форми роботи, де їм потрібно було зобразити запропоновані негативні стани. Так, наприклад, складним було проведення етюдів «Ой-ой! Живіт болить!», оскільки ніхто із дітей на початку його проведення не хотів зображувати хлопчика, в якого болить живіт, мотивуючи це тим, що вони не хочуть, аби з них сміялися. Для того, аби провести цей етюд, вихователеві довелося додатково пояснити дітям, що вправа виконується не тому, що він хоче посміятися над кимось із дітей, а для того, аби діти отримали знання про певні негативні ситуації та вміли на них правильно реагувати. Труднощі також виникли при проведенні вправи «Солоний чай», оскільки діти не могли зрозуміти, яким чином чай взагалі може бути солоним, адже в їдальні та вдома вони завжди п'ють солодкий чай. До процесу проведення цієї вправи було внесено корективи: дітям запропонувати продемонструвати задоволення, отримане від пиття солодкого чаю.

На основі проведеного дослідження було сформульовано такі педагогічні рекомендації вихователям стосовно формування ровесницьких взаємин старших дошкільників.

Вихователь має здійснювати безпосереднє або опосередковане керівництво формуванням ровесницьких взаємин старших дошкільників. Він має допомагати дітям усвідомлювати логіку дій їх однолітків, забезпечувати самостійність діяльності дошкільників, формувати в дітей потребу в спільній діяльності (у тому числі – ігровій) із ровесником.

Для вихователя має бути важливим звернення уваги на емоційний фон, що супроводжує взаємодію дитини з ровесником, викликання емоційного, емпатичного ставлення до ровесника. Водночас педагог має орієнтуватися, коли саме слід ускладнити чи спростити зміст та структуру діяльності з формування ровесницьких взаємин між дошкільниками, з огляду на те, чи відбуваються зміни у ставленні дитини до ровесників, яким чином відбувається взаємодія між ними, чи отримує дитина задоволення від спілкування з однолітками.

Вихователю обов'язково потрібно уміти створювати умови для ігрової діяльності дітей, які сприятимуть розвитку їхніх ровесницьких взаємин. При цьому вихователь сам повинен бути обізнаним із правилами тих ігор, що їх він пропонує дошкільникам.

Для успішного створення предметно-ігрового середовища, сприятливого для формування й розвитку ровесницьких взаємин між старшими дошкільниками, вихователям варто знати функціональні можливості ігрового матеріалу, а також вміти формувати ігротеку групи, розподіляти її на куточки (центри, зони). Іграшки мають відповідати віковій дітей, характеру їхньої діяльності, ігрові набори повинні бути правильно укомплектовані.

Гнучкість свідомої позиції вихователя як партнера та організатора дитячого співтовариства передбачає відмову собі в бажанні постійно повчати, повідомляти, наставляти дітей, центрувати їхню увагу виключно на собі; прийняття об'єктивності та справедливості того факту, що діти самі можуть навчати один одного, їм є що повідомити, чим поділитися. Тож педагог має бути готовим до прийняття робочого гомону в групі як норми, без якої неможливе встановлення у дітей ровесницьких взаємин.

Вихователь не повинен нав'язувати власну допомогу під час роботи з формування ровесницьких взаємин між старшими дошкільниками. Допомога вихователя в налагодженні спілкування з іншими дітьми зазвичай не потрібна, вона надається лише тоді, коли в організованій вихователем ігровій діяльності доводиться взаємодіяти із тими дітьми, із якими опитана дитина не спілкується зовсім чи спілкується мало, або ж при виникненні конфліктних ситуацій. При цьому вихователь повинен проводити перманентне спостереження психологічного клімату в групі, вчасно реагувати на будь-які його зміни в негативному аспекті, втручатися, якщо виникають непорозуміння між дітьми.

Отже, розроблений проєкт і методи, що його склали, допомогли в проведенні цілеспрямованої планомірної роботи, скерованої на формування оптимальної взаємодії між дошкільниками-ровесниками в різних видах діяльності.

2.3. Результати перевірки педагогічних умов формування ровесницьких взаємин у старших дошкільників на засадах соціоігрової педагогіки

На контрольному етапі дослідження для виявлення ефективності застосованої методики нами були повторно використані методики «Капітан корабля», «Розповідь про друга», «Картинки», розроблені О. О. Смирною та В. М. Холмогоровою.

За результатом повторної діагностики дошкільників експериментальної групи за методикою «Капітан корабля» були отримані такі дані:

- лідери – 2 дошкільники (10% дітей);
- діти, яким надають перевагу – 18 дошкільників (90% дітей).

Відзначимо, що за підсумками повторної діагностики дошкільників експериментальної групи за методикою «Капітан корабля» було відзначено позитивну динаміку стосовно скорочення кількості дітей, віднесених на констатувальному етапі дослідження до груп «відкинуті» та «ігноровані». Таких дітей на контрольному етапі дослідження не було виявлено, оскільки на їх користь також було зроблено вибір іншими дошкільниками, що дозволило віднести їх до групи «діти, яким надають перевагу». Натомість, кількість лідерів залишилася незмінною.

У контрольній групі за методикою «Капітан корабля» при повторній діагностиці були отримані такі результати:

- лідери – 3 дошкільники (15% дітей);
- діти, яким надають перевагу – 10 дошкільників (50% дітей);
- відкинуті – 2 дошкільники (10% дітей);
- ігноровані – 5 дошкільників (25% дітей).

Отже, в контрольній групі розшарування дошкільників, спостережене на констатувальному етапі дослідження, лишилося без змін.

У результаті діагностики дошкільників за методикою «Розповідь про друга» в експериментальній групі були отримані такі дані:

- описові характеристики (14 дошкільників) – 70% дітей;
- розповідь про себе (6 дошкільників) – 30% дітей.

Приклади відповідей деяких дітей експериментальної групи:

Кирило відзначив, що його друг, що займається айкідом, тепер із задоволенням ходить у дитячий садок, оскільки там дуже багато дітей, із якими весело та цікаво, а для нього це дуже важливо, бо він любить жартувати та сміятися.

Марина сказала, що протягом часу, коли вона разом із іншими дітьми своєї групи брала участь у дослідженні, їй вдалося знайти спільну мову із подружкою. Вона вирішила спробувати зіграти в ті ігри, які їй до того не подобалися (зіпсований телефон, міста, шоу талантів). Деякі з них їй так само не подобаються, але, як виявилось, гра в зіпсований телефон є дуже цікавою, і Марина рада, що вони тепер можуть грати в неї з подружкою. Завдяки цьому дівчинка дещо змінила своє ставлення до відвідування дитячого садку, хоча й досі більше любить ходити до мами на роботу.

Олександр повідомив, що, як виявилось, в дитсадку є непогані діти, із якими можна дружити і гратися. Він також зазначив, що із тим другом, про якого хлопчик розповідав на констатувальному етапі дослідження, вони дійшли згоди, що Олександр буде не так швидко бігати, щоб той теж міг брати участь у рухливих іграх і міг його наздогнати. А після цього вони разом гратимуться із роботами та машинками.

Стас, як і на констатувальному етапі дослідження, був небагатослівним, проте повідомив, що нещодавно в нього з'явився друг у групі. Вони разом ділять іграшки, беруть участь у спільних іграх. Завдяки тому, що в Стаса з'явився друг, він тепер не так неохоче відвідує дитсадок, бо йому там веселіше гратися, ніж удома. Стас відзначив, що його друг знає багато цікавих ігор, тому із ним ніколи не буває нудно.

Як бачимо, в результаті повторної діагностики за цією методикою більшістю дошкільників експериментальної групи було здійснено описові характеристики друзів, тоді як на констатувальному етапі дослідження більша

частина дітей експериментальної групи надала перевагу розповідям про себе перед використанням описових характеристик друзів.

У результаті повторної діагностики дошкільників за методикою «Розповідь про друга» в контрольній групі були отримані такі дані:

- описові характеристики (10 дошкільників) – 50% дітей;
- розповідь про себе (10 дошкільників) – 50% дітей.

Як бачимо, в результаті діагностики за цією методикою рівна кількість дітей контрольної групи виявила схильність як до розповідей про себе, так і до формулювання описових характеристик друзів.

У результаті діагностики дошкільників експериментальної групи за методикою «Картинки» були отримані такі дані:

1. Уникання ситуації або скарга дорослому (втечу, заплачу, поскаржуся мамі) – 2 дітей, або 10% дошкільників.

2. Агресивне вирішення (поб'ю, покличу поліцейського, дам по голові) – 2 дітей, або 10% дошкільників.

3. Вербальне рішення (поясню, що так чинити погано, що так не можна робити, попрошу його вибачитися) – 10 дітей, або 50% дошкільників.

4. Продуктивне рішення (зачекаю, поки інші дограють, полагоджу ляльку та ін.) – 6 дітей, або 30% дошкільників.

Як бачимо, у порівнянні з констатувальним етапом дослідження спостерігаються суттєві зміни в поведінці дошкільників під час вирішення суперечливих питань. Якщо на початку дослідження переважна більшість дошкільників експериментальної групи надавала перевагу використанню агресії під час вирішення суперечливих питань, то на контрольному етапі більша частина дошкільників (80%) тяжіє до вербального (пояснення однієї неправильності його поведінки) та продуктивного (вирішення проблеми конструктивним шляхом) шляху вирішення проблеми.

У результаті спостереження за діяльністю дітей після проведення формувального етапу дослідження можна відзначити такі особливості ровесницьких взаємин дітей:

- Спілкування між дітьми стало більш інтенсивним. Вони обговорювали іграшки, мультфільми, комп'ютерні ігри, соціальні мережі, телепрограми. Діти цікавилися одне в одного, як їх ровесники проводять свій вільний час, куди вони ходять чи їздять із батьками, як люблять гратися.

- Конфлікти між дітьми після проведення формувального етапу дослідження виникали суттєво рідше. Діти переважно схвально ставилися до прохань інших дітей дати їм погратися своїми іграшками, взяти участь у спільних іграх. Конфлікти часто були припинені вже на стадії виникнення.

Приклади аналізу результатів обстеження дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи представлені у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7.

**Приклади аналізу результатів обстеження дітей
старшого дошкільного віку експериментальної групи на
контрольному етапі дослідження**

Ім'я дитини	Результат обстеження
Настя, 5 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть

	якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Світлана, 6 років, високий рівень	<p>Дитина виявляє уміння правильно, доречно виявляти емоції під час взаємодії з однолітками, адекватно реагує на їх емоційні переживання. Постійно зацікавлена у взаємодії з ровесниками, виявляє щире бажання взаємодіяти з ними в різних видах діяльності.</p> <p>Дитина дуже добре знає правила та норми спілкування з однолітками. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Намагається не провокувати виникнення конфліктних ситуацій, проте в разі їх виникнення знає, як їх правильно розв'язати.</p>
Костя, 6 років, низький рівень	<p>Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.</p>

Решту результатів аналізу див. у додатку 3.

Приклади аналізу результатів контрольної групи представлені в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8.

Приклади аналізу результатів обстеження дітей старшого дошкільного віку контрольної групи

Ім'я дитини	Результат обстеження
Максим, 5 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Єгор, 6 років, низький рівень	Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не

	<p>вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.</p>
<p>Мирослава, 5 років, високий рівень</p>	<p>Дитина виявляє уміння правильно, доречно виявляти емоції під час взаємодії з однолітками, адекватно реагує на їх емоційні переживання. Постійно зацікавлена у взаємодії з ровесниками, виявляє щире бажання взаємодіяти з ними в різних видах діяльності. Дитина дуже добре знає правила та норми спілкування з однолітками. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Намагається не провокувати виникнення конфліктних ситуацій, проте в разі їх виникнення знає, як їх правильно розв'язати.</p>

Решту результатів аналізу див. у додатку 3.

Рівні сформованості ровесницьких взаємин у дітей експериментальної й контрольної груп на контрольному етапі експерименту представлені у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9.

Рівні сформованості ровесницьких взаємин у дітей експериментальної й контрольної груп на контрольному етапі експерименту

№	Експериментальна група		№	Контрольна група	
	Ім'я дитини	Рівень сформованості ровесницьких відносин		Ім'я дитини	Рівень сформованості ровесницьких відносин
1	Настя	Середній	1	Максим	Середній
2	Андрій	Середній	2	Олена	Середній
3	Костя	Низький	3	Віталій	Середній
4	Женя	Середній	4	Альона	Середній
5	Марина	Середній	5	Роман	Середній
6	Олександр	Середній	6	Степан	Середній
7	Світлана	Високий	7	Мирослава	Високий
8	Стас	Середній	8	Леонід	Середній
9	Олена	Середній	9	Марина	Середній
10	Ігор	Середній	10	Марія	Середній
11	Кирило	Середній	11	Олег	Низький
12	Максим	Середній	12	Ольга	Середній
13	Василь	Середній	13	Єгор	Низький
14	Віктор	Середній	14	Тимур	Середній
15	Юрій	Низький	15	Олександр	Низький
16	Рубен	Середній	16	Олексій	Середній
17	Руслан	Високий	17	Михайло	Середній
18	Корній	Середній	18	Людмила	Середній
19	Сергій	Середній	19	Леся	Середній
20	Антон	Високий	20	Матвій	Низький

Отже, за підсумками контрольного етапу дослідження були отримані такі показники сформованості ровесницьких взаємин. В експериментальній групі було відзначено перевагу середнього рівня – 15 дошкільників (75%), 2 дошкільники (10%) продемонстрували низький рівень, високий рівень – 3

дошкільники (15%). Для порівняння, на констатувальному етапі в експериментальній групі було відзначено перевагу середнього (60%, 12 дошкільників) та низького (30%, 6 дошкільників) рівнів, 2 дошкільники (10%) продемонстрували високий рівень сформованості ровесницьких взаємин.

У контрольній групі на контрольному етапі дослідження було відзначено перевагу середнього (74%, 15 дошкільників) та низького (21%, 4 дошкільники) рівня сформованості ровесницьких взаємин, високий рівень залишився без змін 1 дошкільник (5%). Для порівняння, на констатувальному етапі дослідження в контрольній групі також переважав середній (70%, 14 дошкільників) та низький (25%, 5 дошкільників) рівень сформованості ровесницьких взаємин, високий рівень - 1 дошкільник (5%).

Стан сформованості ровесницьких взаємин в експериментальній групі на констатувальному та контрольному етапах дослідження представлений на рисунку 2.3.

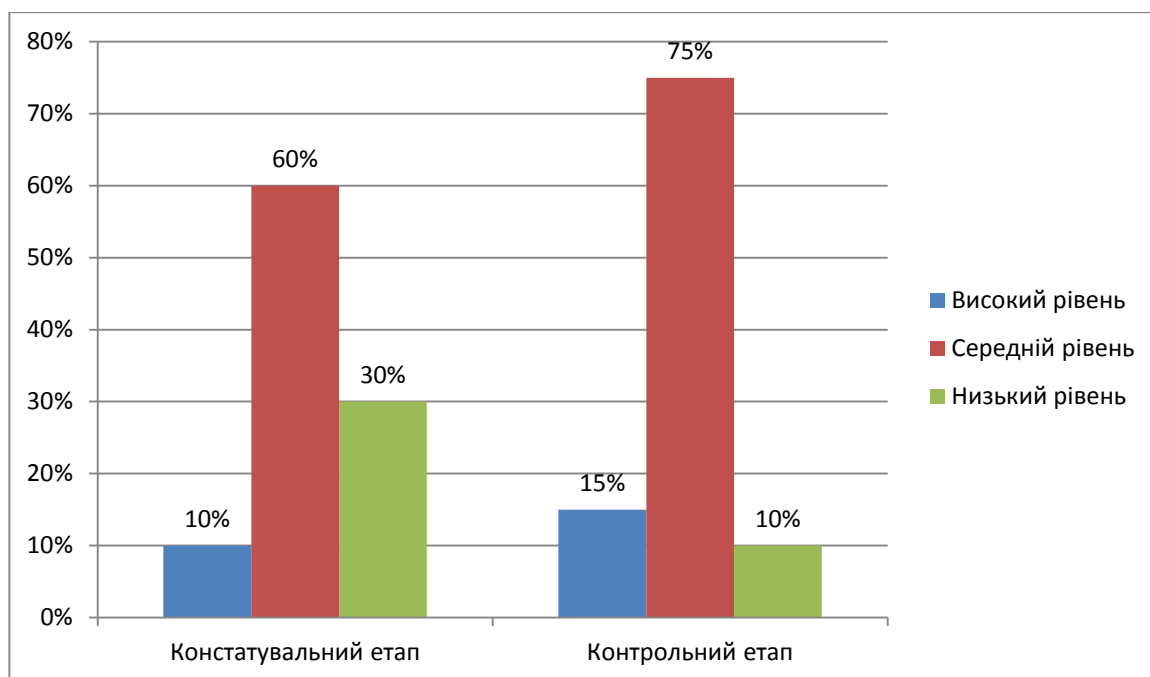

Рисунок 2.3. Стан сформованості ровесницьких взаємин в експериментальній групі на констатувальному та контрольному етапах дослідження

Стан сформованості ровесницьких взаємин в контрольній групі на констатувальному та контрольному етапах дослідження представлений на рисунку 2.4.

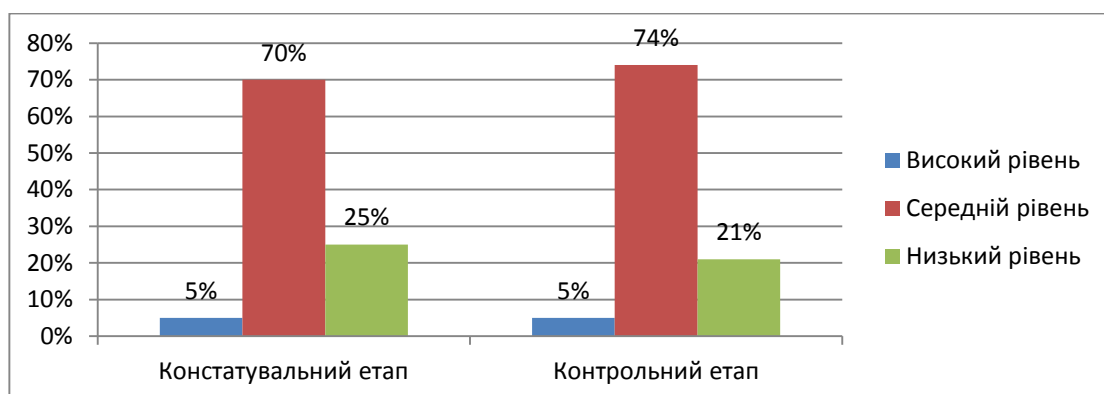

Рисунок 2.4. Стан сформованості ровесницьких взаємин в контрольній групі на констатувальному та контрольному етапах дослідження

Результати сформованості ровесницьких взаємин в контрольній групі та експериментальній групі на контрольному етапі дослідження представлені на рисунку 2.5.

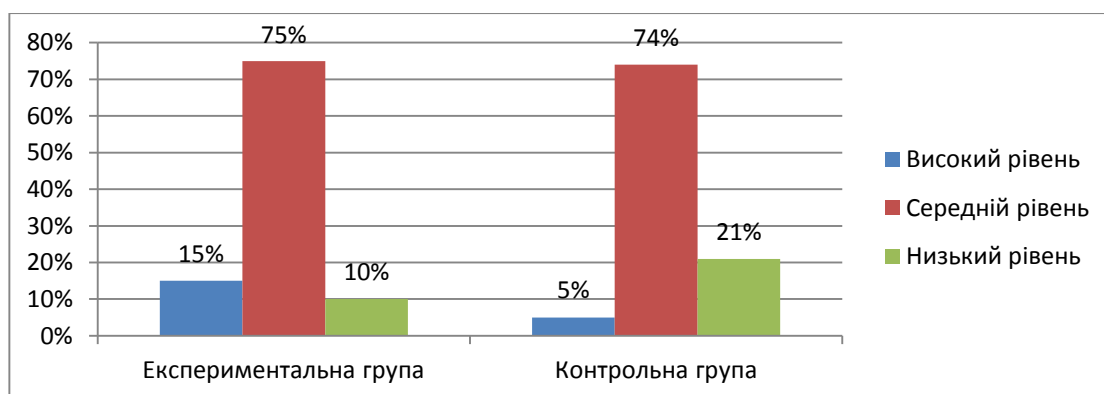

Рисунок 2.5. Результати сформованості ровесницьких взаємин в контрольній та експериментальній групах на контрольному етапі дослідження

Аналіз отриманих даних показує, що на контрольному етапі спостерігаються позитивні зміни в розвитку ровесницьких взаємин в експериментальній групі, тоді як у контрольній групі показники залишилися практично на тому ж рівні, що й на констатувальному етапі.

Рекомендації вихователям щодо формування ровесницьких взаємин у старших дошкільників засобом соціоігрової педагогіки

На основі проведеного дослідження було сформульовано такі педагогічні рекомендації вихователям стосовно формування ровесницьких взаємин старших дошкільників.

Вихователь має здійснювати безпосереднє або опосередковане керівництво формуванням ровесницьких взаємин старших дошкільників. Він має допомагати дітям усвідомлювати логіку дій їх однолітків, забезпечувати самостійність діяльності дошкільників, формувати в дітей потребу в спільній діяльності (у тому числі – ігровій) із ровесником.

Для вихователя має бути важливим звернення уваги на емоційний фон, що супроводжує взаємодію дитини з ровесником, викликання емоційного, емпатичного ставлення до ровесника. Водночас педагог має орієнтуватися, коли саме слід ускладнити чи спростити зміст та структуру діяльності з формування ровесницьких взаємин старших дошкільників, з огляду на те, чи відбуваються зміни у ставленні дитини до ровесників, яким чином відбувається взаємодія між ними, чи отримує дитина задоволення від спілкування з однолітками.

Вихователю обов'язково потрібно уміти створювати умови для різних видів діяльності, в яких формуються ровесницькі взаємини. При цьому вихователь сам повинен бути обізнаним із сутністю дитячої діяльності, чітко формулювати мету, добирати засоби керівництва активністю дошкільників у процесі певного виду діяльності.

Для успішного створення предметно-розвивального середовища, сприятливого для формування й розвитку ровесницьких взаємин між старшими дошкільниками, вихователям варто знати функціональні можливості кожного центру в груповій кімнаті.

Гнучкість свідомої позиції вихователя як партнера та організатора дитячого співтовариства передбачає відмову собі в бажанні постійно повчати, повідомляти, наставляти дітей, центрувати їхню увагу виключно на собі;

прийняття об'єктивності та справедливості того факту, що діти самі можуть навчати один одного, їм є що повідомити, чим поділитися. Тож педагог має бути готовим до прийняття робочого гомону в групі як норми, без якої неможливе встановлення у дітей ровесницьких взаємин.

Вихователь не повинен нав'язувати власну допомогу під час діяльності дошкільнят, зокрема у спілкуванні. Допомога вихователя в налагодженні контактів з іншими дітьми зазвичай не потрібна, вона надається лише тоді, коли в організованій вихователем діяльності, наприклад, ігровій, доводиться взаємодіяти із тими дітьми, із якими певна дитина не спілкується зовсім чи спілкується мало, або ж під час виникнення конфліктних ситуацій. При цьому вихователь повинен проводити перманентне спостереження за психологічним кліматом у групі, вчасно реагувати на будь-які його зміни в негативному аспекті, втручатися, якщо виникають непорозуміння між дітьми.

Насамкінець зазначимо: вихователь повинен пам'ятати, що в налагодженні ровесницьких взаємин старших дошкільників він виступає партнером, ненав'язливим помічником, який поважає наявний досвід дітей і їхнє право вибирати і помилятися.

Висновки до 2 розділу

Дослідження проводилося на базі КЗДО «Новгород-Сіверський ясла-садок «Ластівка» Новгород-Сіверської міської ради Чернігівської області. Участь у ньому взяли 40 вихованців старшої групи названого ЗДО.

Згідно з першим та другим етапами констувального експерименту було визначено критерії з відповідними показниками та дібрано діагностичний інструментарій, що дозволяє виявити рівні сформованості ровесницьких взаємин дошкільників. На основі виокремлених показників були виділені високий, середній та низький рівні сформованості ровесницьких взаємин у дітей старшого дошкільного віку.

На цьому етапі нами були використані нами були використані методики «Капітан корабля», «Розповідь про друга», «Картинки», розроблені О. О. Смирноюю та В. М. Холмогоровою. Сформованість ровесницьких взаємин на констатувальному етапі експерименту як у експериментальній, так і в контрольній групах перебувала практично на однаковому рівні, в основному – середньому.

За результатами дослідження було розроблено проєкт із формування ровесницьких взаємин дітей старшого дошкільного віку в ЗДО на основі соціоігрової діяльності.

Метою розроблення проєкту є допомога вихователеві закладу дошкільної освіти в забезпеченні цілеспрямованої планомірної роботи, скерованої на формування соціальної компетентності, завдяки якій діти можуть встановлювати оптимальну взаємодію не тільки завдяки мовленню, і разом вирішувати низку завдань як на заняттях так і поза ними в різних видах діяльності – ігровій, трудовій, художньо-творчій тощо на основі соціоігрової педагогіки, створенні умов для підвищення інтересу дітей до взаємодії з однолітками, закріплення в них бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, формування знань норм і правил спілкування з однолітками, розуміння мети та усвідомлення способів взаємодії з ровесниками, уміння вирішувати конфліктні ситуації.

На контрольному етапі дослідження для виявлення ефективності застосованої методики нами були повторно використані методики «Капітан корабля», «Розповідь про друга», «Картинки», розроблені О. О. Смирновою та В. М. Холмогоровою.

Аналіз отриманих даних показує, що на контрольному етапі спостерігаються позитивні зміни в розвитку ровесницьких взаємин в експериментальній групі, тоді як у контрольній групі показники залишилися практично на тому ж рівні, що й на констатувальному етапі.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Наразі для освітньої роботи з дошкільниками характерна наявність спрямування на те, аби забезпечити умови, корельовані з широкими можливостями для самостійного опанування навколишнім світом. Відтак, особливо значущою стає проблема, пов'язана із формуванням ровесницької взаємодії дітей старшого дошкільного віку із однолітками.

Ровесницькі взаємини в дошкільному середовищі формуються, перш за все, на основі перебування в дитячій спільноті. Цей чинник, починаючи зі старшого дошкільного віку, набуває відчутної суттєвості в ході соціалізаційних процесів дошкільників.

Дитяча гра постає винятково значущою в контексті вирішення численних педагогічних завдань. Перш за все, беззаперечною її значущість постає в питаннях, пов'язаних зі становленням дитячих колективів, доброзичливими взаєминами в ньому та їх формуванням.

Діти опановують навичками суспільної поведінки, провадячи ігрову діяльність із ровесниками. На основі вироблених у ході ігрової діяльності взаємодій формується структура гуманних взаємин та принципів узаємодії, що зберігає власну актуальність не лише в умовах ігрової діяльності, проте й у реальному повсякденному житті.

Відчуваючи потребу до спілкування й взаємодії з ровесниками, старші дошкільники в ході спільної ігрової діяльності формують дитяче співтовариство, для якого характерною є зацікавленість у однолітків як у друзях та ігрових партнерах. Саме у процесах, пов'язаних із ігровою діяльністю, зазвичай відбувається розвиток системи міжособистісних відносин, формуються взаємні симпатії та прихильності старших дошкільників.

Необхідно наголосити на важливості створення відповідного середовища для повноцінної реалізації принципів ровесницької взаємодії між дошкільниками. Так, активне використання соціоігрових технологій дозволяє ефективно вирішувати завдання виховання ровесницьких взаємин у дітей:

виявити прийоми для розвитку навичок ровесницьких відносин у дошкільників сприяє накопиченню досвіду групової взаємодії, співпраці, розвитку пізнавальної та емоційно-особистісної активності дітей. Діти стають активнішими, виявляють інтерес до своїх ровесників, формують із ними взаємини.

На констатувальному етапі експерименту було здійснено визначення критеріїв сформованості ровесницьких відносин у дошкільників, підбрано відповідний діагностичний інструментарій. На основі виокремлених показників було здійснено виділення високого, середнього та низького рівнів сформованості ровесницьких взаємин у дітей старшого дошкільного віку. За підсумками діагностики на констатувальному етапі експерименту було визначено перевагу середнього рівня сформованості ровесницьких взаємин як у експериментальній, так і в контрольній групах.

За результатами дослідження було розроблено проєкт із формування ровесницьких взаємин дітей старшого дошкільного віку в ЗДО на основі соціоігрової діяльності.

На контрольному етапі дослідження спостерігалися позитивні зміни в розвитку ровесницьких взаємин в експериментальній групі, тоді як у контрольній групі показники залишилися практично на тому ж рівні, що й на констатувальному етапі.

На основі проведеного дослідження було сформульовано такі педагогічні рекомендації вихователям стосовно формування ровесницьких взаємин старших дошкільників.

Вихователь має здійснювати безпосереднє або опосередковане керівництво формуванням ровесницьких взаємин старших дошкільників. Він має допомагати дітям усвідомлювати логіку дій їх однолітків, забезпечувати самостійність діяльності дошкільників, формувати в дітей потребу в спільній діяльності (у тому числі – ігровій) із ровесником.

Для вихователя має бути важливим звернення уваги на емоційний фон, що супроводжує взаємодію дитини з ровесником, викликання емоційного, емпатичного ставлення до ровесника.

Вихователю обов'язково потрібно уміти створювати умови для ігрової діяльності дітей, які сприятимуть розвитку їхніх ровесницьких взаємин. При цьому вихователь сам повинен бути обізнаним із правилами тих ігор, що їх він пропонує дошкільникам.

Вихователь не повинен нав'язувати власну допомогу під час роботи з формування ровесницьких взаємин між старшими дошкільниками. При цьому вихователь повинен проводити перманентне спостереження психологічного клімату в групі, вчасно реагувати на будь-які його зміни в негативному аспекті, втручатися, якщо виникають непорозуміння між дітьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреев В.И. Педагогика: Учеб. курс для творческого саморазвития. 2-е изд. Казань: «Центр инновационных технологий», 2010. 608 с.
2. Арутюнова А. Дошкольный возраст: Формирование грамматического строя речи. Дошкольное воспитание. 1993. № 9. С. 58–65.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya> (дата звернення: 13.02.2021).
4. Безсонова О. Соціоігрова взаємодія: загравання чи природний розвиток? *Дошкільне виховання*. 2018. № 9. С. 10–13.
5. Белкин А.С. Основы возрастной педагогики: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. завед. Москва: Академия, 2008. 192 с.
6. Бех І.Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ: ІЗМН, 1998. 296 с.
7. Блонский П.П. Память и мышление: В кн. избр. псих. произв. Москва: Высшая школа, 2011. 404 с.
8. Божович Л.И. Избранные психологические труды / Под ред. Д.И. Фельдштейна. Москва: МПСИ, 2014. 710 с.
9. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Москва: Владос, 2009. 512 с.
10. Бондаренко А.К., Матусик А.И. Воспитание детей в игре. Москва: Академия, 2009. 256 с.
11. Васильева Н.А. Відомі педагоги про розвивальне середовище для дітей дошкільного віку. Шосткинський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 9 «Десняночка». URL: <http://xn--80ahduoahv1d3d.xn--j1amh/?p=5779> (дата звернення 19.11.2021).
12. Выготский Л. С. Педагогическая психология. Москва: Педагогіка, 1991. С. 31–42.

13. Гавриш Н. Соціоігрова педагогіка як особливе перехрестя поколінь, або Роздуми напередодні нового навчального року. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2016. № 8. С. 7–11.
14. Гафитулин Т.М. Игра и развитие личности ребенка. Педагогика + ТРИЗ: Сб. для учителей, воспитателей, менеджеров образования / Под ред. А.А. Гина. Москва: Вита-Пресс, 2013. № 5. С. 40-44.
15. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Київ, 2004. С. 3-29.
16. Жуковская Р.И. Игра и её педагогическое значение. Москва: Аспект пресс, 2008. 218 с.
17. Запорожец А. В. Некоторые психологические проблемы детской игры. Москва: МГУ, 2011. 212 с.
18. Зинц Р. Обучение и пам'ять / Под. ред. Б.А.Бенедиктова. Москва: Эксмо, 2014. 389 с.
19. Иванкова Р.А. Планирование педагогической работы по формированию сюжетно-ролевой игры у детей раннего и дошкольного возраста. Дошкольное воспитание: Традиции и современность. Москва, 2012. №4 С. 51-57.
20. Игра дошкольника. / Под ред. Т.И. Бабаевой. СПб.: Питер, 2010. 306 с.
21. Истомина З.М. Умственное воспитание дошкольников: хрестоматия по возрастной и педагогической психологии, Ч. 2, Москва: Инфра. 2012. 890 с.
22. Каплуновська О. Трансфер освітніх технологій у галузі дошкільної освіти. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2015. № 9. С. 34–37.
23. Кіндрат І. Інтеграція побудови освітнього процесу в дошкільному закладі: інноваційні аспекти. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 10. С. 4–9.
24. Коломинский Я.Л., Панько Е.А. Психология детей шестилетнего возраста. Москва: МПСИ, 2008. 480 с.
25. Кормиліцина Л.М. Проблеми та завдання українського дошкільця. *Дошкільне виховання*. 1998. №1. С.3-5.

26. Королюк С. Управлінські технології навчання та розвитку педагогічного колективу. *Управління освітою*. 2014. № 4(328). С. 27.
27. Кремень В.Г. Феномен інновації: освіта, суспільство, культура / за ред. В.Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2008. 472 с.
28. Крутецкий В.А. Основы педагогической психологии. Москва: МГУ, 2012. 268 с.
29. Курс общей, возрастной и педагогической психологии / Под ред. М.В. Гамезо. Москва: Академия, 2009. 230 с.
30. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абриси. Київ: Віра Інсайт, 2000. 444 с.
31. Лах М. Формування готовності майбутніх педагогів до впровадження інноваційних технологій навчання дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Івано-Франківськ, 2016. 22 с.
32. Лохвицька Л. В. Концептуальні засади проектування розвивального предметного середовища в дошкільних навчальних закладах. *Педагогічна теорія і практика: Зб. наук. пр. Київського Міжнародного Університету*. 2010. С. 159–169.
33. Михайленко Н.Я., Короткова Н.А. Организация умственного воспитания ребенка в детском саду. Москва: Эксмо, 2009. 348 с.
34. Мухина В.С. Возрастная психология. Москва: Эксмо, 2011. 488 с.
35. Навчання і виховання дітей дошкільного віку / за ред. Артемової Л. В., Лебедевої З. Є. Київ. 1974. 223с.
36. Немов Р.С. Психология: Учебник для студ. в пед. заведений: в 3 кн. Общие основы психологии. 3 изд. Москва: Гум. Изд. Центр Владос, 2012. 688 с.
37. Панасюк Т. Інноваційна діяльність дошкільного навчального закладу: основні поняття і зміст. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 7. С. 4–7.
38. Панасюк Т. Інноваційні технології: обмінюємося досвідом. *Дошкільне виховання*. 2010. № 7. С.18-19

39. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. Москва: Просвещение, 1995. 315 с.
40. Психологический словарь / под общ. ред. А.В. Петровского, М. Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Политиздат, 1990. 494с.
41. Руденский Є.В. Соціальна психологія: Курс лекцій. Москва: ИНФА-М; Новосибірськ: ИГАЭиУ, 1997. 224с.
42. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори. Київ: Освіта, 1996. 304 с.
43. Смольникова Г. В. Особливості вивчення і узагальнення передового педагогічного досвіду в дошкільній освіті. Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності й майбутнього: збірник матеріалів і Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 30-31 березня 2017 р.) / ред. колегія: В.П. Андрущенко, В.Г. Кремень, Н.Г. Ничкало; укл. Н.В. Гузій. – Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. С. 300-304.
44. Смольникова Г. В., Семененко А. А. Особливості інноваційної діяльності в закладах дошкільної освіти. Наук. часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2018. № 30 (40). С.129-133.
45. Усова А.П. Роль игры в умственном воспитании детей. Москва: Эксмо, 2010. 340 с.
46. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. 3-тє вид., стереотип. Київ: Академвидав, 2009. 560 с.
47. Харченко А. Психолого-педагогічні інноваційні технології в реалізації базового компонента дошкільної освіти. Нова педагогічна думка. 2013. № 3. С. 135-137.
48. Шевельова К. Використання соціоігрових технологій в роботі URL: <http://detkam.in.ua/vikoristannya-socio-igrovih-tehnologij-v-roboti-vihovatelya.html> (дата звернення: 17.02.2021).
49. Эльконин Д. Б. Особенности психического развития детей дошкольного возраста. СПб.: Питер, 2011. 560 с.
50. Эльконин Д. Б. Психология игры. Москва: Эксмо, 2013. 456 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рівні сформованості ровесницьких відносин старших дошкільників

Критерій, компонент Рівні	Емоційно- ціннісний	Пізнавальний	Поведінковий
Високий рівень	Дитина виявляє уміння правильно, доречно виявляти емоції під час взаємодії з однолітками, адекватно реагує на їх емоційні переживання. Постійно зацікавлена у взаємодії з ровесниками, виявляє щире бажання взаємодіяти з ними в різних видах діяльності.	Дитина дуже добре знає правила та норми спілкування з однолітками. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Намагається не провокувати виникнення конфліктних ситуацій, проте в разі їх виникнення знає, як їх правильно розв'язати.	Дитина вміє застосовувати поведінкові норми та дотримується правил у спілкуванні з однолітками. Вміє досконало визначати, якій меті підпорядкована її взаємодія з однолітками, відтак, правильно використовує засоби досягнення цієї мети. Здатна вирішувати конфліктні ситуації, що виникають під час взаємодії, віднаходити спільні точки та мирити ровесників, між якими виникає конфлікт, готова без примусу перепросити, аби щонайшвидше перевести конфліктну ситуацію у стадію примирення.

Середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці.	Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.	Дитина при спілкуванні з однолітками переважно послуговується нормами та правилами комунікації, проте в окремих ситуаціях, зокрема, коли в неї поганий настрій чи ситуація є стресовою, може ігнорувати ці норми та правила. Зазвичай орієнтується, із якою метою організовано взаємодію з однолітками, однак рідко використовує її досягнення. У конфліктних ситуаціях надає перевагу покладанню відповідальності за вирішення конфлікту на когось іншого, хоча теоретично може знати, як вирішити цей конфлікт.
Низький рівень	Дитина переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх	Дитина виявляє незнання або дуже слабке знання норм та правил спілкування з однолітками, не	Дитина схильна до повного незнання або умисного ігнорування норм та правил

	<p>неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків.</p>	<p>вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.</p>	<p>спілкування з однолітками. Мета взаємодії з однолітками для неї не важлива, якщо вона не підпорядкована її потребам. Дитина не вміє й не бажає вирішувати конфліктні ситуації через повне незнання, як це робиться.</p>
--	---	---	--

Бесіда з дошкільниками «Як ти любиш гратися?»

1. Чи любиш ти гратися?
2. Яке твоє улюблене заняття?
3. Чи маєш ти хобі?
4. Ти любиш гратися сам або із кимось?
5. Із ким ти любиш виконувати ту чи іншу діяльність? Чому?
6. Із ким ти з задоволенням граєшся?
7. Хто з тобою ділиться іграшками?
8. Що б ти хотів додати, змінити, коли граєшся з іншими дітьми?

Додаток В

Анкетування вихователів «Як дошкільники взаємодіють між собою?»

1. Чи цікава дітям взаємодія з однолітками?
2. Чи бажають діти взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності?
3. Чи виявляють діти емоції під час взаємодії з однолітками?
4. Чи є реакції дітей на емоційні переживання однолітків адекватними?
5. Чи знають діти норми та правила спілкування з однолітками?
6. Чи розуміють діти мету взаємодії з ровесниками?
7. Чи відомі дітям способи вирішення конфліктних ситуацій?
8. Чи вміють діти застосовувати норми та правила спілкування з однолітками?

Анкетування вихователів «Як дошкільники вирішують конфліктні ситуації?»

1. Якими є основні причини виникнення конфліктних ситуацій у дитячому колективі?
2. Як часто виникають конфлікти між дітьми?
3. Чи відомі дітям способи вирішення конфліктних ситуацій?
4. Чи прагнуть діти вирішити конфліктну ситуацію конструктивно?
5. Як зазвичай вирішуються конфлікти в дитячому колективі?

Протокол бесіди з дітьми старшого дошкільного віку

1. Коли ти із задоволенням спілкуєшся?
2. З ким ти із задоволенням спілкуєшся?
3. З ким ти спілкуєшся часто?
4. З ким ти спілкуєшся не часто?
5. З яких причин ти звертаєшся до дітей своєї групи?
6. Чи допомагає тобі вихователь спілкуватися з дітьми своєї групи? В яких випадках?

Результати обстеження дітей експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі

Аналіз результатів обстеження дітей

старшого дошкільного віку

експериментальної групи на констатувальному етапі

Ім'я дитини	Результат обстеження
Настя, 5 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Андрій, 6 років, низький рівень	Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.
Руслан, 6 років, високий рівень	Дитина виявляє уміння правильно, доречно виявляти емоції під час взаємодії з однолітками, адекватно реагує на їх емоційні переживання. Постійно зацікавлена у взаємодії з ровесниками, виявляє щире

	<p>бажання взаємодіяти з ними в різних видах діяльності. Дитина дуже добре знає правила та норми спілкування з однолітками. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Намагається не провокувати виникнення конфліктних ситуацій, проте в разі їх виникнення знає, як їх правильно розв'язати.</p>
<p>Костя, 6 років, низький рівень</p>	<p>Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.</p>
<p>Світлана, 6 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Стас, 6 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками</p>

	<p>мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Женя, 5 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Марина, 5 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Олена, 5 років,</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час</p>

середній рівень	взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Ігор, 6 років, низький рівень	Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабке знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.
Кирило, 5 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна

	здійснити.
Максим, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Василь, 6 років, низький рівень	Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.
Віктор, 5 років, низький рівень	Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних

	ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.
Юрій, 6 років, низький рівень	Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.
Рубен, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Олександр, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну

	ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Корній, 5 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Сергій, 5 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Антон, 6 років, високий рівень	Дитина виявляє уміння правильно, доречно виявляти емоції під час взаємодії з однолітками, адекватно реагує на їх емоційні переживання. Постійно зацікавлена у взаємодії з ровесниками, виявляє щире бажання взаємодіяти з ними в різних видах діяльності. Дитина дуже добре знає правила та норми спілкування з однолітками. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Вона

	завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Намагається не провокувати виникнення конфліктних ситуацій, проте в разі їх виникнення знає, як їх правильно розв'язати.
--	--

**Аналіз результатів обстеження дітей
старшого дошкільного віку контрольної групи
на констатувальному етапі**

Ім'я дитини	Результат обстеження
Максим, 5 років, низький рівень	Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.
Олена, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.

Віталій, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Альона, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Роман, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може

	виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Степан, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Мирослава, 5 років, високий рівень	Дитина виявляє вміння правильно, доречно виявляти емоції під час взаємодії з однолітками, адекватно реагує на їх емоційні переживання. Постійно зацікавлена у взаємодії з ровесниками, виявляє щире бажання взаємодіяти з ними в різних видах діяльності. Дитина дуже добре знає правила та норми спілкування з однолітками. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Намагається не провокувати виникнення конфліктних ситуацій, проте в разі їх виникнення знає, як їх правильно розв'язати.
Леонід, 5 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну

	ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Марина, 5 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Марія, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Олег, 5 років, низький рівень	Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці.

	<p>Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.</p>
<p>Ольга, 6 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Єгор, 6 років, низький рівень</p>	<p>Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.</p>
<p>Тимур, 5 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила</p>

	<p>спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Олександр, 6 років, низький рівень</p>	<p>Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.</p>
<p>Олексій, 6 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Михайло, 6 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних</p>

	<p>видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Людмила, 5 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Леся, 5 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Матвій, 6 років, низький рівень</p>	<p>Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на</p>

	<p>емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.</p>
--	--

Додаток 3

Результати обстеження дітей експериментальної та контрольної груп на контрольному етапі

**Аналіз результатів обстеження дітей
старшого дошкільного віку
експериментальної групи на контрольному етапі**

Ім'я дитини	Результат обстеження
Настя, 5 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Андрій, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Руслан, 6 років, високий рівень	Дитина виявляє уміння правильно, доречно виявляти емоції під час взаємодії з однолітками, адекватно реагує на їх емоційні переживання. Постійно

	<p>зацікавлена у взаємодії з ровесниками, виявляє шире бажання взаємодіяти з ними в різних видах діяльності. Дитина дуже добре знає правила та норми спілкування з однолітками. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Намагається не провокувати виникнення конфліктних ситуацій, проте в разі їх виникнення знає, як їх правильно розв'язати.</p>
Костя, 6 років, низький рівень	<p>Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.</p>
Світлана, 6 років, високий рівень	<p>Дитина виявляє уміння правильно, доречно виявляти емоції під час взаємодії з однолітками, адекватно реагує на їх емоційні переживання. Постійно зацікавлена у взаємодії з ровесниками, виявляє шире бажання взаємодіяти з ними в різних видах діяльності. Дитина дуже добре знає правила та норми спілкування з однолітками. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Намагається не провокувати виникнення конфліктних ситуацій, проте в разі їх виникнення знає, як їх правильно розв'язати.</p>
Стас, 6 років, середній рівень	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди</p>

	<p>виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Женя, 5 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Марина, 5 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Олена, 5 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна</p>

	<p>адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Ігор, 6 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Кирило, 5 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна</p>

	здійснити.
Максим, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Василь, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Віктор, 5 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну

	ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Юрій, 6 років, низький рівень	Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабке знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.
Рубен, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Олександр, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє

	<p>здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Корній, 5 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Сергій, 5 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Антон, 6 років, високий рівень</p>	<p>Дитина виявляє уміння правильно, доречно виявляти емоції під час взаємодії з однолітками, адекватно реагує на їх емоційні переживання. Постійно зацікавлена у взаємодії з ровесниками, виявляє щире бажання взаємодіяти з ними в різних видах діяльності. Дитина дуже добре знає правила та норми спілкування</p>

	з однолітками. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Намагається не провокувати виникнення конфліктних ситуацій, проте в разі їх виникнення знає, як їх правильно розв'язати.
--	---

**Аналіз результатів обстеження дітей
старшого дошкільного віку контрольної групи
на контрольному етапі**

Ім'я дитини	Результат обстеження
Максим, 5 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Олена, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть

	якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Віталій, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Альона, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Роман, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними

	та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Степан, 6 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.
Мирослава, 5 років, високий рівень	Дитина виявляє уміння правильно, доречно виявляти емоції під час взаємодії з однолітками, адекватно реагує на їх емоційні переживання. Постійно зацікавлена у взаємодії з ровесниками, виявляє щире бажання взаємодіяти з ними в різних видах діяльності. Дитина дуже добре знає правила та норми спілкування з однолітками. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Вона завжди розуміє мету своєї взаємодії з однолітками й усвідомлює, яким чином можна правильно побудувати цю взаємодію. Намагається не провокувати виникнення конфліктних ситуацій, проте в разі їх виникнення знає, як їх правильно розв'язати.
Леонід, 5 років, середній рівень	Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи

	<p>взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Марина, 5 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Марія, 6 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Олег, 5 років, низький рівень</p>	<p>Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе</p>

	<p>знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.</p>
<p>Ольга, 6 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Єгор, 6 років, низький рівень</p>	<p>Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.</p>
<p>Тимур, 5 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних</p>

	<p>видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Олександр, 6 років, низький рівень</p>	<p>Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.</p>
<p>Олексій, 6 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Михайло, 6 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками</p>

	<p>мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Людмила, 5 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Леся, 5 років, середній рівень</p>	<p>Дитина загалом адекватно виявляє емоції під час взаємодії з однолітками, проте не завжди здатна адекватно реагувати на їх емоційні переживання, виявляти емпатію. Інтерес до взаємодії з ровесниками мінливий, залежить від настрою. Дитина не завжди виявляє бажання взаємодіяти з ровесниками в різних видах діяльності, інколи вона віддає перевагу іграм наодинці. Дитина переважно знає норми та правила спілкування з однолітками, проте не завжди виявляє здатність та бажання їх застосовувати. Мета і способи взаємодії з однолітками не завжди є чітко виділеними та усвідомлюваними. При потраплянні в конфліктну ситуацію дитина розгублюється, через що може виявити нездатність до її вирішення на практиці, навіть якщо знає способи, за допомогою яких це можна здійснити.</p>
<p>Матвій, 6 років,</p>	<p>Переважно не виявляє емоцій під час взаємодії з</p>

низький рівень	<p>однолітками або ж виявляє їх неадекватно, не демонструє здатність до емпатії, адекватної реакції на емоційні переживання однолітків. Інтерес до взаємодії з ровесниками низький, у переважній більшості видів діяльності спостерігається тенденція до ігнорування однолітків. Дитина виявляє незнання або дуже слабе знання норм та правил спілкування з однолітками, не вміє та не бажає застосовувати їх на практиці. Взаємодія із однолітками підпорядковується несвідомим мотиваціям, дитина не володіє знаннями стосовно того, в який спосіб можна організувати ті чи інші форми взаємодії з ровесниками. У конфліктних ситуаціях демонструє повне незнання способів їх вирішення.</p>
----------------	--